

พัฒนาการของพื้นที่ย่านเลือนฤทธิ์

ย่านเลือนฤทธิ์หรือที่ผู้คนมักจะเรียกกันว่าเวียงท่านเลือนฤทธิ์เป็นพื้นที่ซึ่งมีขนาดใหญ่ไม่มากนัก ขอบเขตโดยรอบติดต่อกับย่านการค้าหลายแห่ง มีเรื่องราวความเป็นมาที่น่าสนใจสืบย้อนไปถึงอดีตโดยเฉพาะการที่ย่านแห่งนี้มีที่ตั้งติดกับตลาดการค้าสำเพ็งอันเป็นบริเวณซึ่งถือได้ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญให้กับพื้นที่ของย่านและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของกรุงเทพฯ ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลของย่านเลือนฤทธิ์ในแง่มุมต่างๆ อันได้แก่ ประวัติความเป็นมาของย่าน ลักษณะทางกายภาพ กิจกรรมในพื้นที่ ผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ รวมทั้งกลุ่มและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนภายในพื้นที่ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ที่มาของคำว่า “เลือนฤทธิ์”

คำว่า “เลือนฤทธิ์” มาจากชื่อของคุณหญิงเลือน เทพหัสดิน ณ อยุธยา¹ แต่การเรียกท่านว่า “เลือนฤทธิ์” สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเกิดขึ้นจากความคุ้นเคยของผู้คนในสมัยนั้นที่รู้จักท่านในนาม “เลือน ภรรยาหลวงฤทธิ์” นายเวร (พูด) เทพหัสดิน ณ อยุธยา ดังนั้นจึงเกิดการผนวกชื่อย่อของคุณหญิง “เลือน” และคำว่า “ฤทธิ์” เข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งได้นำมาใช้เป็นชื่อเรียกจนติดปากคุ้นหูกันในชื่อต่างๆ ทั้งตัวคุณหญิงเลือนฤทธิ์ เวียงท่านเลือนฤทธิ์ และถูกนำมาใช้เป็นชื่อซอย และชุมชนที่จัดตั้งขึ้นในปัจจุบัน ในทางภาษาจีนพื้นที่บริเวณย่านเลือนฤทธิ์นี้เรียกกันว่า “เซียง ฮู้ ไหล” แปลเป็นภาษาไทยได้ว่า ภายในคฤหาสน์ของเสนาบดี หรือภายในคฤหาสน์แห่งความอนุเคราะห์ช่วยเหลือ อันมีความหมายได้สองนัย คือ

ประการแรก หมายถึง พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่มีต่อพสกนิกร กล่าวคือ การที่พระองค์ได้ทรงรับซื้อที่ดินจากคุณหญิงเลือน และนำมาพัฒนาให้เป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้าของเอกชนรายย่อย ได้ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสดำเนินกิจการค้าต่อเนื่องมาอย่างผาสุกตั้งแต่แรกจวบจนกระทั่งปัจจุบันภายใต้การดูแลของกรมพระคลังข้างที่และสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ตามลำดับ

¹ โปรดดูประวัติคุณหญิงเลือนฤทธิ์ โดยละเอียดได้ที่ภาคผนวก ข.

ประการที่สอง หมายถึง พระเมตตาอนุเคราะห์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีต่อคุณหญิงเลื่อนฤทธิ เทพหัสดิน ณ อยุธยาและครอบครัว ซึ่งมีได้มีเฉพาะการที่พระองค์ทรงรับซื้อที่ดินเพื่อให้คุณหญิงนำเงินที่ได้จากการขายไปจุนเจือครอบครัวเท่านั้น ยังมีเรื่องอื่นๆอีกหลายเรื่อง² ที่คุณหญิงขอรับพระราชทานพระเมตตาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งพระองค์ทรงออกพระโองสัรวุฒินานาจะต่อสร้อยชื่อคุณหญิงเป็น “ท่านเลื่อนฤทธิ นานาเนกนิตยอินสิเดนต์” ทั้งนี้เพราะเกิดเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจที่ไร คุณหญิงก็เป็นเข้าไปเฝ้ากราบทูลให้ทรงทราบความทุกข์ร้อน ด้วยรู้ว่าพระองค์ทรงพระกรุณาไม่ถือโทษ (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2527:267)

2. ประวัติความเป็นมาของย่านเลื่อนฤทธิ : พัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ข้อมูลพัฒนาการของพื้นที่ย่านเลื่อนฤทธิมาจากแหล่งค้นคว้าที่สำคัญ 2 แหล่ง คือ การสำรวจเอกสาร งานเขียน งานวิจัย โดยเฉพาะเอกสารชั้นต้นทางประวัติศาสตร์จากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งปรากฏหลักฐานชัดเจนเกี่ยวกับพื้นที่ของย่านนี้ตั้งแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา และอีกส่วน คือ การสัมภาษณ์ผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ในแง่มุมต่างๆ เช่น ครอบครัว การดำเนินชีวิต ธุรกิจการค้า การใช้พื้นที่ ความเปลี่ยนแปลงของผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่ โดยข้อมูลดังกล่าวทั้งหมดจะนำมาจะปะติดปะต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้นเพื่อให้เห็นพัฒนาการของพื้นที่โดยภาพรวมซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงระยะเวลาที่สำคัญ คือ

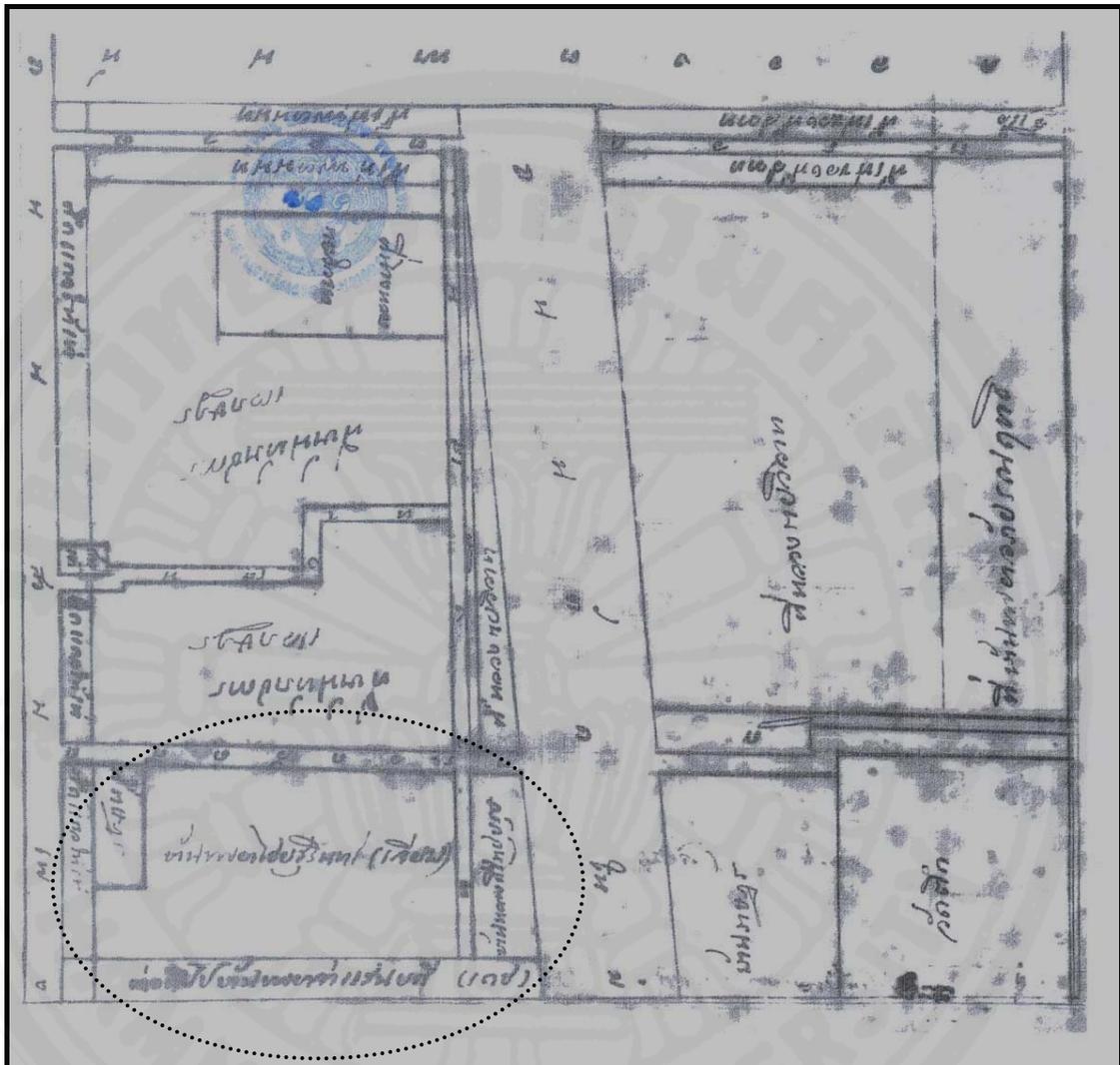
² พระเมตตาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่มีต่อครอบครัวของหลวงฤทธินายเวร และคุณหญิงเลื่อน มิได้มีเฉพาะการนี้เท่านั้น พระองค์ยังทรงมีความอนุเคราะห์ในเรื่องอื่นๆอีกหลายครั้ง เช่น ในปี พ.ศ.2434 คุณหญิงเลื่อนขอพระราชทานเงินค่าอากรที่หลวงฤทธิค้างจ่ายค่าตลาดจากกระทรวงพระคลังมาเป็นค่าทำศพหลวงฤทธิ และขอเก็บเงินค่าเช่าที่ตลาดที่หลวงฤทธินายเวรเคยได้รับ รวมทั้งการขอพระราชทานที่นางหลวงทำเป็นตลาดเพิ่มเติมขึ้นอีกหลังจากถูกถนนเยาวราชตัดผ่าน (หจช.กร5ค/10 รศ.110) ในปี พ.ศ. 2444 กรณีที่กิจการโรงละครของคุณหญิงประสบกับการขาดทุนเกิดการฟ้องร้องเป็นข้อพิพาทขึ้น (หจช.กร5บ/20) หรือในปี พ.ศ.2448 คุณหญิงเลื่อน กู้เงินพระคลังข้างที่ 20,000 บาท เพื่อนำไปจุนเจือครอบครัวและลงทุนหาประโยชน์ในที่ดินผืนอื่นๆ (หจช.กร5ค/30 รศ.124)นอกจากนี้ หลังจากที่หลวงฤทธินายเวรถึงแก่กรรมแล้ว พระองค์ยังทรงอนุเคราะห์ส่งเสียบุตรชายทั้ง 2 คน คือ พลเอก พระยาเทพหัสดิน (ผาด) และ พลตรี พระยาอนุภาพไตรภพ (จรัส) ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศด้วย

ช่วงที่ 1 ยุคการถือครองพื้นที่ของกลุ่มขุนนาง ข้าราชการ (พ.ศ.2412 - 2451)

หากพิจารณาจากแผนที่เก่าที่นำมาเสนอ (ภาพที่ 4.1 และ 4.2) จะพบว่าพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์เป็นบริเวณที่ตั้งอยู่ใกล้กับตัวแนวกำแพงเมืองทิศตะวันออกเฉียงใต้ไม่มากนัก โดยบริเวณนี้เป็นที่ต่อเนื่องใกล้เคียงกับตลาดหรือย่านการค้าที่สำคัญหลายแห่ง ทั้งตลาดสำเพ็ง³ ตลาดสะพานหัน อันมีคลองโองอ่าง(คลองสะพานหัน) และคลองวัดสามปลื้ม เป็นเส้นทางคมนาคมของผู้คนที่มาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันในย่านนี้ การถือครองที่ดินในพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์อยู่ในกรรมสิทธิ์ของพระยาไชยสุรินทร์ (เจียม เทพหัสดิน) บิดาของหลวงฤทธิ์ นายเวร (พูด) และพระยาจำแสนบดี (เดช คฤเดช) บิดาของคุณหญิงเลื้อน ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อหลวงฤทธิ์นายเวรได้ถึงแก่กรรมลง ที่ดินทั้งหมดจึงได้ตกเป็นมรดกมาอยู่ในการถือครองของคุณหญิงเลื้อนแต่เพียงผู้เดียว

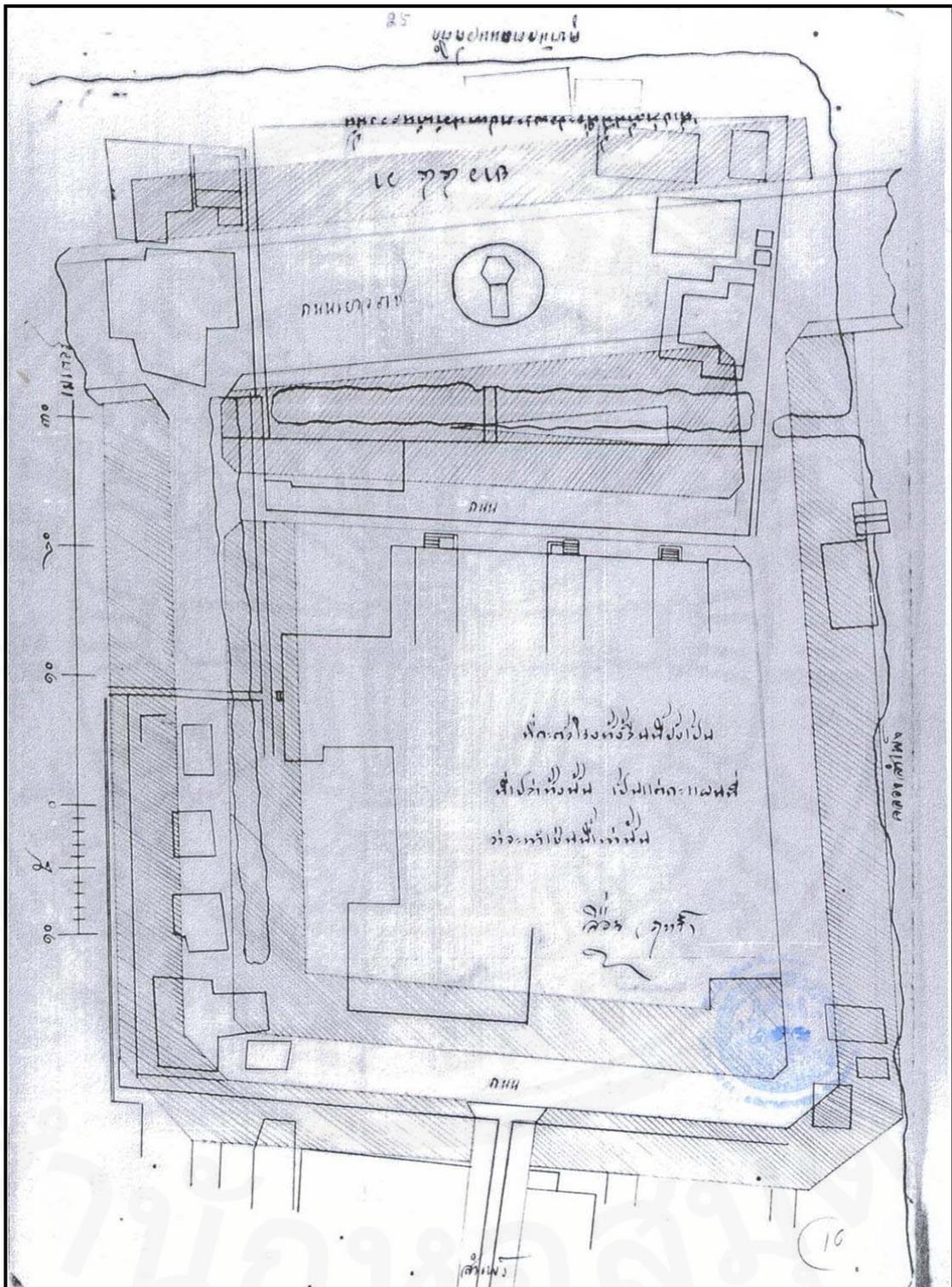
บริเวณแวดล้อมโดยรอบพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ส่วนใหญ่จะเป็นที่ดินซึ่งอยู่ในการครอบครองของกลุ่มขุนนาง ข้าราชการหลายท่าน เช่น บ้านหลวงศิริราชบุรุษ บ้านเจ้าพระยาอภัยภักดี ที่ของเจ้าพระยาบดินทร์เดชา ที่ดินของหลวงรายวิภาท ที่เจ้าพระยานนท์ ที่ดินของวัดตึกหรือวัดชัยชนะสงคราม อีกทั้งยังมีบ้านพักข้าราชการและราษฎร รวมไปถึงยังมีตึกแถวให้เช่าด้วย (พจช.กร5ค/30)

³ พื้นที่สำเพ็งเป็นบริเวณที่พัฒนามาพร้อมกับการสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ โดยก่อนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 จะทรงสร้างพระบรมมหาราชวัง ในปี พ.ศ.2325 ณ ฝั่งพระนครปัจจุบัน ได้โปรดเกล้าฯ ให้กลุ่มชาวจีนซึ่งอาศัยอยู่แต่เดิมบริเวณนี้ (ระหว่างวัดสลัก หรือ วัดมหาธาตุฯ และวัดโพธิ์ หรือ วัดพระเชตุพนฯ) ย้ายไปตั้งถิ่นฐานใหม่ โดยให้อยู่นอกกำแพงเมืองทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ คือ อาณาบริเวณตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดสามเพ็ง ขนานยาวไปกับฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งในเวลาต่อมาได้มีผู้คนย้ายเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้อย่างต่อเนื่อง และพัฒนาพื้นที่นี้กลายเป็นตลาดการค้าที่สำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ในนาม “ตลาดสำเพ็ง” โดยเฉพาะกลุ่มชาวจีนนับว่ามีบทบาทสำคัญในฐานะพ่อค้าซึ่งได้ทำให้ระบบตลาดสำเพ็งมีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ มีลักษณะของการเป็นชุมชนชาวจีน และตลาดไปด้วยในตัว โดยเป็นตลาดบกขนาดใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยมีมา มีสินค้าทุกอย่างที่ผลิตหรือรวบรวมมาจากแหล่งผลิตต่างๆของอาณาจักรและสินค้าที่นำเข้ามาจากจีน และจากพ่อค้ายุโรป มีทั้งการค้าส่งและการค้าปลีก บรรดาพ่อค้าต่างชาติสามารถที่จะหาซื้อสินค้าที่ตนเองต้องการได้จากที่สำเพ็ง หมอบรัดเลย์ถึงกับเรียกสำเพ็งในระบายนั้นว่าเป็นเมืองการค้า (a trading town) มากกว่าเป็นตลาดการค้า (D.B.Bradley 1863:87-94 อ้างในอดิศร หมวกพิมาย 2538 : 31 – 32)

ภาพที่ 4.2 แผนที่แสดงการถือครองที่ดินย่านเลื่อนฤทธิ์ในอดีต ซึ่งอยู่ในกรรมสิทธิ์ของ พระยาไชยสุรินทร์ (เจียม เทพหัสดิน) บิดาของหลวงฤทธิ์นายเวร (พุด) และ พระยาจำแสนบดี (เดช คฤเดช) บิดาของคุณหญิงเลื่อน และการถือครองที่ดิน บริเวณใกล้เคียง (ถนนตัดใหม่ คือ ถนนเยาวราช)

ที่มา : หจช ก.ร.5ค/10

ภาพที่ 4.4 แผนผังตำแหน่งที่ดินซึ่งคุณหญิงเลื่อนฤทธิ์นำมาจำนำกับกรมพระคลังข้างที่ บริเวณถนนเยาวราชตัดผ่าน

ที่มา : หจข.ก.ร.5ค/34

ที่ดินบริเวณดังกล่าวนี้ นับได้ว่ารับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากรัฐในสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เป็นผลมาจากการขยายตัวทางการค้า ของตลาดสำเพ็ง⁴ ทำให้รัฐมีการลงทุนตัดถนนหลายสายพาดผ่านพื้นที่เพื่อบรรเทาความ แออัด และป้องกันปัญหาการเกิดไฟไหม้ เช่น ถนนสำเพ็ง ถนนเยาวราช ถนนจักรวรรดิ ซึ่งตัด ผ่านโดยรอบที่ดินของคุณหญิงเลื่อน รวมทั้งมีการปลูกตึกแถวเพื่อรองรับการขยายตัวทาง การค้า การลงทุนรายย่อย โดยหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการลงทุนสร้างตึกแถวใหม่ คือ กรมพระคลังข้างที่ที่มีความสนใจอีกทั้งยังมีศักยภาพด้านการลงทุนมาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่า การสร้างตึกแถวสามารถที่จะเก็บค่าเช่าได้ดอกเบี้ยมากกว่าการนำเงินไปฝากธนาคาร กล่าวคือ ธนาคารจะให้อัตราดอกเบี้ยเพียงร้อยละ 2 บาท ในขณะที่การลงทุนสร้างตึกแถวจะ เก็บค่าเช่าได้ดอกเบี้ยร้อยละ 5 บาทต่อปี (สุภางค์ จันทวานิช 2549:10) กรมพระคลังข้างที่จึง

⁴ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พื้นที่บริเวณสำเพ็งนั้นเป็นย่านที่มีชาวจีน อยู่กันอย่างหนาแน่น แออัด เต็มไปด้วยโรงเรือน ร้านค้าปลูกกันอย่างเบียดเสียด ซึ่งส่วนใหญ่ปลูกด้วยไม้และ จาก จึงทำให้เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้อยู่หลายครั้ง แต่ทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ก็ได้มีการตัดถนนใหม่ที่เพลิงไหม้ รัฐ ได้ลงทุนตัดถนนบริเวณสำเพ็งถึง 18 สาย เช่น ถนนสามเพ็ง(ถนนวานิช1) ที่ตั้งต้นแต่สะพานหันต่อกับถนนพาหุ รัตเกือบขนานกับถนนเยาวราชผ่านถนนจักรวรรดิที่ตำบลหัวเม็ด ผ่านถนนราชวงศ์ ข้ามถนนราชวงศ์ไปทางใต้ ผ่านตำบล สัมพันธวงศ์ ออกถนนทรงวาดตรงไปผ่านวัดปทุมคงคา มีการตัดถนนเยาวราช(ยุวราช)เพื่อเป็นการ ขยับขยายพื้นที่ค้าขายจากตลาดสำเพ็ง โดยเป็นถนนที่เริ่มต้นจากถนนมหาชัยหน้าวังบูรพาภิรมย์ขนานกับถนน เจริญกรุงผ่านถนนจักรวรรดิหรือสี่แยกวัดตึกจนบรรจบกับถนนเจริญกรุงที่บริเวณตำบลสามแยก รวมทั้งมีการ ตัดถนนอื่นๆอีกหลายสาย เช่น ราชวงศ์ จักรวรรดิ อนุวงศ์ วจจักร แปลงนาม พลับพลาไชย ทรงวาด สัมพันธวงศ์ พาดสาย ปทุมคงคา ตลาดน้อย เป็นต้น นอกจากการตัดถนนแล้ว รัชกาลที่ 5 ก็โปรดเกล้าฯให้มีการ สร้างตึกแถวตามแนวริม 2 ฝั่งถนนเพื่อรองรับการขยายตัวทางการค้าที่เติบโตขึ้นในย่านนี้ โดยดำเนินการ ผ่านกรมพระคลังข้างที่ซึ่งจะพิจารณาว่าควรสร้างตึกแถวแบบใด เช่น ในบริเวณสำเพ็ง เยาวราช และราชวงศ์ จะ สร้างเป็นตึกแถว 2 ชั้น สำหรับให้เช่าอยู่อาศัยและประกอบการค้า ริมถนนอนุวงศ์ ราชวงศ์ ตรอกพระยาไกรสร้าง เป็นตึกแถวชั้นเดียวสำหรับให้เช่าเป็นโกดังเก็บสินค้าตามความสะดวกต่อการขนถ่ายสินค้าทั้งทางบกและทางน้ำ อย่างไรก็ตาม ผลจากการตัดถนนสายใหม่ๆนี้ ยังได้ทำให้ที่ดินริมถนนมีราคาสูงขึ้นและเกิดการเก็งกำไรที่ดินด้วย อย่างเช่นในปี พ.ศ. 2447 ที่ดินริมถนนเยาวราช ราคาตารางวาละ 200 บาท ใน พ.ศ.2450 ที่ดินริมถนนสำเพ็ง ราคาตารางวาละ 400 บาท ซึ่งทำให้ทางการมีรายได้จากค่าธรรมเนียมที่ดินเพิ่มขึ้น ประกอบกับการมีตึกแถว และห้องแถวริมถนนจำนวนมาก รายได้ของทางการในการเก็บภาษีโรงเรือนก็มีมากขึ้น โดยเฉพาะในย่านสำเพ็ง ทางการสามารถเก็บภาษีโรงเรือนได้ถึงปีละ 335,142 บาท (สุภางค์ จันทวานิช 2549:6,10)

ปลูกตึกแถวให้เช่าทุกคราวที่มีการตัดถนน นัยของการพัฒนาพื้นที่ในลักษณะนี้จึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเนื่องจากชุมชนน้ำมาเป็นชุมชนบก และการเข้ามาแทนที่ของการคมนาคมทางบกมากขึ้นด้วย

ที่ดินบริเวณย่านเลื้อนฤทธิ์ซึ่งอยู่ในการถือครองของครอบครัวคุณหญิงเลื้อนฤทธิ์ก็ได้รับการพัฒนาจากกรมพระคลังข้างที่เช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ เนื่องจากคุณหญิงเลื้อนฤทธิ์ได้นำที่ดินผืนนี้มาจำนำกับกรมพระคลังข้างที่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงรับซื้อจากคุณหญิงเลื้อนฤทธิ์ไว้โดยที่ดินส่วนแรก คือบริเวณสวนทางเหนือที่ติดกับวัดชัยชนะสงคราม(วัดตึก) ซึ่งเวลานั้นถูกถนนใหม่คือถนนเยาวราชตัดผ่านในราว พ.ศ.2441 (รศ.117) เรื่องราวการจำนำที่ดินผืนดังกล่าวปรากฏในจดหมายที่คุณหญิงพักทอง(มารดา)ภรรยาพระยาจำแนบดี(เดช)(บิดา)และคุณหญิงเลื้อนเขียนถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2438 มีใจความตอนหนึ่งว่า (หจข.กร.5ค/34 รศ.114)

“...ด้วยข้าพระพุทธเจ้ามีความขัดสนยากจนนัก ด้วยไม่มีที่จะทำมาหารับพระราชทาน ให้พอกับการใช้สอยที่จะเลี้ยงชีวิตตนไปเลย มาบัดนี้ถนนเยาวราชผ่านบ้านแตกเป็นสองฟากจากกันแล้วเลื้อนจึงทูลขอพระดำริห์พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ก็ได้ทรงแนะนำให้ทำแผนที่แลทรงตีเขียนเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เป็นทางเจริญทั้งหมดบ้าน เพราะที่รายนี้เป็นเกาะอยู่ กลางข้างนำบ้านออกถนนสามเพ็ง หลังบ้านถูกถนนเยาวราชตัดผ่านมา จึงทรงพระดำริห์ให้ตัดถนนในบ้านอีกสองทาง ตั้งแต่ถนนเยาวราชโอนตามเนื้อที่มารวมทางทูลถนนสามเพ็ง...

...แต่ความคิดที่จะทำการครั้งนี้ เป็นการใหญ่ ยังเป็นที่ขัดขวางอย่างยิ่งด้วยทุนจะทำไม่มี ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานตีที่ถนนเยาวราชผ่านด้านทิศตะวันออกด้านหนึ่งนั้นจำนำหลวงตามราคาขั้นต่ำในจังหวัดนี้...”

ที่ดินซึ่งคุณหญิงเลื้อนนำไปจำนำในคราวนี้มีเนื้อที่ริมถนนเยาวราช ยาว 44 วา ด้านหลังติดกับคูน้ำ 44 วา ด้านตะวันออกติดคลองสามเพ็ง 7 วา ส่วนด้านตะวันตกติดกับบ้านพระเสนาพิพิธ (เสม) 11 วา เนื้อที่รวมทั้งหมด 396 วา โดยคุณหญิงขอพระราชทานตารางวาละ 60 บาท รวมทั้งหมดเป็นเงิน 297 ซึ่ง สำหรับเงินที่ได้จากการจำนำนี้คุณหญิงได้นำไปเป็นทุนในการปลูกบ้านแห่งอื่นๆ ที่ดินผืนนี้ในเวลาต่อมาได้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของกรม

พระคลังข้างที่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาพระราชทานที่ดินผืนนี้แก่พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภช (หจข.มร.5รลพ.ศ./14) โดยได้ทรงให้กรมพระคลังข้างที่ดำเนินการปลูกสร้างตึกแถวให้เข้าไปแล้วบางส่วน

ในเวลาต่อมา คือ ปี พ.ศ.2448 (รศ.124) คุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ คิดที่จะจัดการแบ่งมรดกจากบิดาของท่านให้เสร็จ เพื่อนำทรัพย์สินดังกล่าวมาสร้างบ้านใหม่และนำมาจัดการแต่งงานให้กับบุตรชาย รวมทั้งแบ่งให้กับบุตรคนอื่นๆ แต่จำนวนเงินที่มีไม่เพียงพอ จึงได้ถวายขายที่ดินอีกส่วนหนึ่งบริเวณถนนสำเพ็งและเยาวราช โดยเรื่องดังกล่าวปรากฏในจดหมายที่ คุณหญิงเลื่อนฤทธิ์เขียนถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2448 มีใจความว่า (หจข.กร.5ค/35 รศ.124)

“ด้วยข้าพระพุทธเจ้าอยากจะจัดการมรดกในพินัยกรรมของท่านบิดา ซึ่งได้ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทแต่เดิมนั้น

มาบัดนี้บุตร ชาย หญิง ของข้าพระพุทธเจ้าก็เป็นหนุ่มสาวสมควรจะตกแต่งงานปลูกฝังให้เขา ทั้งเวลานี้ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้กล่าวขอบุตรพระยานรฤทธิราชหทัยให้กับนายร้อยโทผาดได้แล้วแต่นายร้อยโทผาดต้องไปราชการจึงต้องงดการวิวาห์มงคลไว้ก่อน แต่บัดนี้นายร้อยโทผาดก็เสร็จราชการแล้ว จะมาถึงกรุงเทพฯ ราววันที่ ๑๕ หรือที่ ๑๖ พฤษภาคมนี้แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็จะคิดแต่งงานให้เขาในคราวนี้ ถ้าไม่มีเงินจะแต่งงานกับเขาก็เป็นที่อับระหัด

จึงคิดด้วยเกล้าว่าจะจัดการในพินัยกรรมของท่านบิดาเสียให้เสร็จ แต่ตัวเงินไม่มีพอที่จะแจกจ่าย จึงเห็นด้วยเกล้าว่าที่บ้านถนนสามเพ็งหรือถนนเยาวราชทั้งเกาะนี้เป็นพื้นที่ซึ่งมีราคามาก ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าอยู่ในที่ซึ่งมีราคาเช่นนี้ก็ไม่สู้มีประโยชน์ ครั้นจะคิดขยับขยายไปอยู่ที่อื่นแล้วจัดการปลูกสร้างทำผลประโยชน์ลงให้เต็มพื้นที่ดังนี้แล้ว ทูนที่จะทำแลที่จะไปก็ไม่พอก็เป็นการไม่มีประโยชน์ซึ่งจะสงวนที่รายนี้ไว้

เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าอยากจะถวายขายที่บ้านรายนี้ไว้ในได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ด้วยเป็นที่ดีมีความอาไลยมากไม่อยากจะให้ตกไปเป็น ของผู้อื่น แต่ราคาที่พื้นนั้นในเวลานี้แพงทั่วไปกว่าเวลาที่ทรงซื้อครั้งก่อนเสียแล้ว เพราะความเจริญของถนนเยาวราชผิดกว่าแต่ก่อนมาก มิใช่ข้าพระพุทธเจ้า

จะแกลังก์ราคาให้เกินกว่าชาวบ้านที่เขาซื้อขายกันนั้นก็หาไม่ได้ ต้องขึ้นไปตามความเจริญของบ้านเมืองโดยสมควร...

...ถ้าโปรดเกล้า ทรงซื้อไว้แล้ว เงินที่ถวายขายที่ได้นั้นข้าพระพุทธเจ้าจะรับพระราชทานไปแต่เฉพาะธุระ เหลือเท่าใดก็จะขอพระราชทานฝากไว้ในท้องพระคลังก่อน เพราะข้าพระพุทธเจ้าจะออกจากบ้านไปในทันทีไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าจะต้องทำบ้านให้นายร้อยโทผาดกับมารดาอยู่ที่ตำบลวังลำพอง คือ รื้อของเก่าไปทำเปลี่ยนแปลงใหม่....

...อนึ่งเมื่อได้กราบบังคมทูลมาในครั้งนี้แล้วข้าพระพุทธเจ้าก็จะพระราชทานกราบบังคมทูลชี้แจงถึงระเบียบการซึ่งข้าพระพุทธเจ้าจะได้จัดสำหรับบุตรให้ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทให้ตลอดด้วย คือ แบ่งปันในคราวนี้ นายร้อยโทผาดจะได้รับส่วนแบ่ง ๑๐๐๐ ชั่ง น้องสามคนจะได้รับส่วนแบ่งคนละ ๒๐๐ ชั่ง ตามความเจตนาของท่านเจ้าของทรัพย์แต่เดิมมา..."

ที่ดินที่คุณหญิงถวายขายในส่วนของที่ 2 นี้คุณหญิงขอพระราชทานขายตารางวาละ 160 บาท แต่ต่อมากกรมพระคลังข้างที่ได้มีการต่อรองเหลือในราคาตารางวาละ 80 บาท โดยมีเนื้อที่ทั้งหมด 2000 ตารางวา คิดเป็นเงิน 165,295 บาท นอกจากนี้คุณหญิงยังได้เสนอถวายขายโรงแถวที่สร้างอยู่บนที่ดินซึ่งมีทั้งชั้นเดียวและสองชั้นจำนวนหนึ่งด้วย โดยกรมพระคลังข้างที่ได้รับซื้อไว้ ดังที่กรมพระสมมตอมรพันธุ์ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ได้ระบุไว้ในหนังสือของกรมพระคลังข้างที่ เลขที่ 15/1724 ลงวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ.2451 มีใจความว่า (หจข.กร.5ค/35 รศ.127)

"...ที่บ้านเลือนภรรยาหลวงฤทธิ์นายเวร(พูด)ซึ่งกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานถวายขาย เดิมตั้งราคาวาละ ๑๖๐ บาท ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯว่าควรซื้อได้เพียงราคาวาละ ๘๐ บาท โปรดเกล้าฯให้ว่ากล่าวได้รับพระราชทานว่ากันต่อมาในที่สุดก็เปนอันตกลงยอมรับตามราคาวาละ ๘๐ บาท แต่เกีย่งให้รับซื้อโรงแถวที่ปลูกอยู่ในที่นั้นด้วย ได้รับพระราชทานพิจารณาดูโรงแถวที่ปลูกอยู่นั้นเปนโรงแถวชนิดกำลอบเปนพื้นแลโดยมากห้องที่อยู่ใจกลางบ้านซึ่งมีถนนล้อมรอบ เมื่อซื้อแล้วจะแปลนก่อสร้างอันใดลงคงจะต้องลงมือในหมู่นั้นก่อน โรงแถวนั้นๆก็ต้องรื้อทิ้งไม่ทันเก็บผลประโยชน์ช่วยทุนได้ แต่มีบางแถวที่คิดด้วยเกล้าฯว่าถ้าได้

ราคาเยาก็สมควรรับซื้อไว้เก็บค่าเช่าไปพลางก่อนได้ คือโรงแถวที่ปลูกอยู่ ขอบนอกของถนนซึ่งขาดหลังโรงแถวที่สุดเขตที่ เพราะว่าโรงแถวนี้การ ก่อสร้างที่จะทำลงตามแปลนซึ่งจะคิดใหม่จะต้องรื้อก็คงอยู่ในตอนที่สุดช้า กว่าที่หมู่ใจกลางบ้านคงจะเก็บค่าเช่าได้คุ้มทุนถามีกำไร ได้รับพระราชทาน ให้เจ้าพนักงานกะราคาทีควรจะรับซื้อแล้วกล่าวกับเลือนในส่วนโรงแถวที่ เห็นควรซื้อ คือ (๑) โรงแถว 2 ชั้นหลังคามุงกระเบื้อง ๑๐ ห้องเก็บค่าเช่าได้ อยู่ห้องละ ๗ บาท ๔๐ อัฐต่อเดือน เจ้าพนักงานกะราคาจะซื้อได้ห้องละ ๒๐๐ บาท เลือนจะขอห้องละ ๒๔๐ บาท (๒) โรงแถวชั้นเดียวหลังคามุง สังกะสี ๒๑ ห้องเก็บค่าเช่าได้อยู่ห้องละ ๕ บาท ๒๘ อัฐ เจ้าพนักงานกะซื้อ ห้องละ ๘๐ บาท เลือนจะขอห้องละ ๑๖๐ บาท (๓) โรงแถวชั้นเดียวหลังคา มุงสังกะสีอีกแถวหนึ่ง ๕ ห้อง เก็บค่าเช่าได้อยู่ห้องละ ๕ บาท เจ้าพนักงาน กะจะซื้อห้องละ ๑๐๐ บาท เจ้าของขอห้องละ ๑๖๐ บาท

รวมโรงแถว ๓ แถว ๓๖ ห้องค่าเช่าเดือนละ ๒๑๕ บาท ๒๘ อัฐ เจ้า พนักงานกะจะซื้อแต่ ๔,๑๘๐ บาท เลือนขอราคา ๖,๕๖๐ บาท เข้าพระพุทธรเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯว่าราคาที่เจ้าพนักงานกะลงนั้นก็เป็นการ สมควรแล้ว...”

พัฒนาการของพื้นที่ย่านเลือนฤทธิในยุคนี้ สรุปได้ว่า พื้นที่ซึ่งแต่เดิมได้อยู่ใน กรรมสิทธิ์การถือครองของคุณหญิงเลือนฤทธิ ได้เปลี่ยนมาอยู่ในการถือครองของกรมพระ คลังข้างที่ โดยเป็นผลมาจากปัจจัยส่วนตัวของคุณหญิงที่มีภาระหนักในการทำหน้าที่ดูแล ครอบครัวยิ่ง จึงได้นำที่ดินมาขายให้หลวง ประจวบเหมาะกับนโยบายการพัฒนาพื้นที่บริเวณนี้ ของรัฐที่มีอยู่แล้วอันมีสาเหตุมาจากอิทธิพลของตลาดสำเพ็งที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ จึงทำให้พื้นที่บริเวณนี้ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ช่วงที่ 2 ยุคติกแถวสำหรับอยู่อาศัย ประกอบการค้าขนาดย่อมและอุตสาหกรรมใน คริวเรือน (พ.ศ.2452 - 2499)

หลังจากที่กรมพระคลังข้างที่ได้รับซื้อที่ดินจากคุณหญิงเลือนฤทธิทั้งสองส่วนไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงโปรดเกล้าฯให้กรมพระคลังข้างที่ได้

ดำเนินการจัดสร้างตึกแถวขึ้นจำนวนหลายห้อง ซึ่งรวมไปถึงการสร้างตึกต่อเนื่องไปในพื้นที่ของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภชซึ่งพระองค์ได้เคยพระราชทานที่ดินไปให้ก่อนหน้านี้นี้ ดังที่กรมพระสมมตอมรพันธุ์ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ เขียนถวายรายงานในหนังสือกรมพระคลังข้างที่ เลขที่ 33/422 ลงวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2452 ใจความว่า (พจข.กร. 5ค/35 รศ.128)

“...ได้รับพระราชทานพิจารณาเห็นด้วยเกล้าฯว่าจะต้องคิดทำต่อเนื่องออกไปตลอดถึงที่ริมถนนเยาวราชซึ่งปลูกโรงแถวให้เช่าอยู่เวลานี้อันได้พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภชเป็นส่วนไปแล้ว รวมจัดทำไปในคราวเดียวกัน เพราะเป็นต้นว่าถนนซอยในบ้านของเดิมมีที่อยู่เป็นถนนขนาดย่อม ทำใหม่คิดด้วยเกล้าฯ ว่าควรจะขยายให้กว้างออกไป ที่ด้านริมถนนเยาวราชของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภชซึ่งเป็นโรงแถวอยู่บัดนี้ ก็จำจะต้องตัดมารวมในถนนที่จะขยายออกไปในตอนปากช่องเชื่อมถนนเยาวราชนั้นบ้างทั้ง ๒ ช่องๆ ๒ ทาง

จำนวนห้องตึกที่กะจะทำเต็มตามแปลนนั้น แถว ๒ ฝั่งถนนเยาวราชกะทำเป็นตึกขนาดลึกแกวกว่าแถวข้างใน มีจำนวนห้องตึกในที่ของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภช ๒ ฝั่งถนนรวม ๗๑ ห้อง ของพระคลังข้างที่ซึ่งรวมเชื่อมถนนจักรวรรดิกับถนนเยาวราช ๖ ห้อง แถวข้างในๆ ที่ของพระคลังข้างที่ คือ ที่บ้านเลื่อนที่ซื้อใหม่ ๑๖๘ ห้อง ในที่ของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภชด้านหลังตึกแถวริมถนนเยาวราชซึ่งมีที่เหลืออยู่พอทำได้นำตึกหันมาลงตรอกเล็กแยกจากที่เลื่อนมาถนนจักรวรรดิตามที่มีเลีย่วเป็นชายธงอยู่ ๑๐ ห้อง...”⁵

เมื่อกรมพระคลังข้างที่จัดสร้างตึกแถวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็มีบรรดากลุ่มคนมากมายที่ได้เข้ามาเช่าตึกแถวโดยส่วนใหญ่มาเช่าเพื่อการอยู่อาศัย และบางส่วนประกอบการค้าขายเล็กๆน้อยๆไปในตัวด้วย มีทั้งกลุ่มคนไทย และโดยเฉพาะกลุ่มคนจีนที่พอมีเงินเก็บเล็กผสมน้อยซึ่งหวังจะมาตั้งตัวในพื้นที่เพื่อสร้างฐานะให้แก่ตนเอง เข้ามาเช่าอยู่และทำการค้าขาย นอกจากนี้ยังสันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีชาวตะวันตกอีกส่วนหนึ่งด้วย เพราะสังเกตเห็นได้ชัดเจน

⁵ จดหมายที่กรมพระสมมตอมรพันธุ์ อธิบดีกรมพระคลังข้างที่ เขียนถวายรายงานฉบับนี้ในเนื้อหาอีกส่วนได้ระบุว่ามีการแนบแบบก่อสร้างตึกแถวมาด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเอกสารดังกล่าวได้สูญหายไป

จากประกาศของกรมพระคลังข้างที่อันเกี่ยวข้องกับหลักฐานการจ่ายค่าเช่า ซึ่งมีการจารึกไว้บนผนังอาคารถึง 3 ภาษา คือ ภาษาไทย จีน และอังกฤษ เพื่อให้สื่อสารต่อผู้เช่าที่มีอยู่หลายกลุ่ม ถือเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญชิ้นหนึ่ง ซึ่งมักจะไม่ค่อยพบในพื้นที่ทางประวัติศาสตร์อื่นๆ จารึกบนผนังอาคารนี้ยังคงมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ โดยอยู่บริเวณกึ่งกลางอาคารตรงหัวมุมเสาทางเดินเข้า-ออกซอยเลื่อนฤทธิ์ 3 และถนนมหาจักร

ภาพที่ 4.5 ประกาศของกรมพระคลังข้างที่
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

การดำเนินชีวิตประจำวันของผู้เช่าในยุคนี้สามารถที่จะแยกออกได้เป็นสองลักษณะที่สำคัญ คือ ส่วนแรกเป็นกลุ่มคนที่ไปทำงานนอกบ้าน ทั้งในตัวตลาดลำเพ็ง โดยไปค้าขายหรือรับจ้างซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มของคนจีนที่มีความสามารถในการประกอบธุรกิจการค้า หรือการไปทำงานเป็นลูกจ้างในหน่วยงานราชการตามท้องที่ต่างๆของพระนคร และส่วนที่สองคือกลุ่มคนที่ใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัยและประกอบการค้าขายไปในตัวโดยเฉพาะในกลุ่มคนจีน

พื้นที่บริเวณที่อยู่ด้านนอกของย่านติดริมถนนเยาวราชมีร้านค้าจำหน่ายสินค้าประเภทต่างๆมากมาย เช่น ร้านอาหาร กาแฟ สินค้าจำพวกขนม เช่น ขนมเปี๊ยะ จันฉับ น้ำตาลกรวด มีเครื่องเคลือบ ภาชนะ ของเบ็ดเตล็ดต่างๆ อาทิ พัด หมวก ร่ม หมึกจีน ลูกคิด

ยาสมุนไพรทั้งไทยและจีน ๕ สินค้าส่วนใหญ่ล้วนแล้วมาจากตลาดสำเพ็งซึ่งจะนำเข้ามาจาก ประเทศจีนโดยเรือสำเภาแทบทั้งสิ้นบางรายมีการนำวัตถุดิบมาจากประเทศจีนแล้วนำมาแปรรูปเพื่อจำหน่ายใหม่ ดังกรณีตัวอย่างของร้านขายผ้าแพรแห่งหนึ่งของลุงฮวด อายุ 60 ปี ซึ่งอยู่ในพื้นที่เป็นรุ่นที่ 3 คือ ตั้งแต่ รุ่นปู่ รุ่นพ่อ เล่าให้ฟังว่า

“สินค้าแรกๆจริงมาจากเมืองจีน อย่าง“ปังลิ้ม” (กางเกงแพรที่มีเชือกผูก) เวลาโยนขึ้นไปบนต้นไม้แล้วไหลลงมา⁶ ตอนนั้นขายแบบเนี่ย เอาแพรมาจากเมืองจีน เอามะเกลือมาทาบใส่ครกใหญ่ๆแล้วตำคั้นเอาน้ำมันมาย้อมผ้า จากสีขาวกลายเป็นสีดำ ชุบก็ครั้ง เอาไปตากแดด เอาไปย้อม ชุบก็ครั้ง มีการขัดเอามาลงแวก ทำยังงี้ให้มันเงา”(สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2549)

ส่วนพื้นที่บริเวณตอนในกิจกรรมของผู้เช่าส่วนใหญ่จะเป็นการตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปเพื่อจำหน่ายแบบค้าส่งเนื่องจากในช่วงเวลานี้เสื้อผ้าสำเร็จรูปกำลังได้รับความนิยมจากผู้คน โดยจะมีการดำเนินกิจกรรมการค้าเป็นไปในลักษณะของอุตสาหกรรมแบบครัวเรือนที่ใช้แรงงานจากสมาชิกในครอบครัวและญาติๆคนในละแวกบ้านร่วมกันผลิต เมื่อผลิตเสร็จแล้วจะมีพ่อค้าตามต่างจังหวัดมารับซื้อสินค้าถึงที่ สำหรับวัตถุดิบที่ใช้คือผ้าประเภทต่างๆก็มาจากตลาดสำเพ็ง โดยผู้ที่เป็นเจ้าของกิจการค้าผ้าในสำเพ็งส่วนใหญ่จะอยู่ในกลุ่มคนสัญชาติ และต่อมามีการขยายตัวมาสู่ในกลุ่มชาวจีน ดังที่ได้มีการบันทึกไว้ในบทความเรื่อง “ตลาดการค้าในประเทศไทย”ของ ร้อยตรีน้อย เพ็ญกุล (2516:89)ไว้ว่า

“ข้าพเจ้าจำได้ว่าผ้าและแพรชนิดต่างๆในสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 แยก Sikh (สิกข์) เป็นผู้ขายอยู่ที่พายุรัตและในตลาดสำเพ็ง ครั้นหลังจากสงครามเลิกแล้ว ชาวจีนได้เข้าร่วมมือค้าขายสินค้าชนิดนี้กับแยก Sikh ด้วย”

ลักษณะการค้าผ้าของชาวสิกข์จะอาศัยการนำเข้าและส่งออกสินค้าผ้าและเส้นด้ายมากกว่าการลงทุนในการผลิตซึ่งจะต่างจากนายทุนชาวจีนที่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นายทุนชาวจีนซึ่งทำการค้าขายผ้าหลายกลุ่มเริ่มขยายฐานไปสู่การผลิตและร่วมลงทุนกับบริษัทจากญี่ปุ่น จึงทำให้ชาวจีนเติบโตขึ้นในฐานะผู้ผลิตสินค้าสิ่งทอที่สำคัญของไทยในระยะเวลาดังกล่าว (อินทวิธา ซาฮีร์ 2534:156) สำหรับอุตสาหกรรมครัวเรือนตัดเย็บเสื้อผ้าใน

⁶ เป็นการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นลักษณะของเนื้อผ้าแพรที่มีความเงามัน ถึงแม้จะนำไปไว้บนต้นไม้ที่มีกิ่งก้านมากมาย ก็สามารถที่จะเลื่อนไหลลงมาได้

พื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิในช่วงนี้ ป้าเกี้ยว ซึ่งอยู่ในพื้นที่มานาน 70 กว่าปี และปัจจุบันยังสานต่อกิจการตัดเย็บเสื้อผ้าจากรุ่นพ่อ เล่าบรรยากาศในสมัยเด็กๆให้ฟังว่า

“เตี้ยฉันมาจากกว้างต้ง สมัยก่อนมาเป็นคนงานให้กับญาติอยู่ที่นี้ตั้งแต่เปิดร้าน เกิดมาฉันก็เห็นว่าทำเสื้อแบบนี้แล้ว แถวนี่มีแต่คนแคะกับคนกว้างต้ง สมัยก่อนแถวนี้เขาทำเสื้อเย็บผ้ากันอย่างเดียว 3 – 4 ซอยแทบจะเกือบทุกบ้านนะ เดี่ยวเนี่ยเหลือ 3 ร้านได้ สมัยโน้นไม่มีผ้าสำเร็จเหมือนสมัยนี้ ผ้าที่เย็บก็มาจากแขกที่ขายในลำเพ็ง ...เย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปทั้งนั้น นั่งเย็บกันเองตัดเองขายเอง ก็ทำในบ้านใช้มือไม่ใช่เครื่องจักร ใช้กรรไกรตัด บางคนเก่งหน่อยใช้มีดเลื่อย ขายส่งอย่างเดียว คนที่มาจากต่างจังหวัดต้องลงมาซื้อเอง หลังจากนั้นสักพักก็เริ่มมีเซลดอกไป บางที่เย็บเองโดยไม่ขายก็มี อย่างบ้านนั้นเป็นคนตัด คนอยู่อาศัยเขาก็เอางานไปเย็บบ้านเขาแล้วมาส่งเรา เขาไม่ขายเย็บเสร็จก็ส่งให้เรา บางคนเย็บเล็กๆน้อยๆก็เอาไปขายส่งเอง”(สัมภาษณ์ 6 ธันวาคม 2549)

อิทธิพลของตลาดลำเพ็งยังนับว่ามีผลต่อพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิมาก ในช่วงรัชกาลที่ 7 - 8 มีกลุ่มผู้คนมากมายที่เดินทางมาจากต่างจังหวัดโดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าทั้งหลายที่มาซื้อสินค้าในตัวตลาดลำเพ็งเพื่อนำกลับไปจำหน่ายในต่างจังหวัด และได้มาแวะพักค้างคืนที่ในพื้นที่ เพราะจากการสัมภาษณ์คนเฒ่าคนแก่ที่อยู่ในพื้นที่ปัจจุบันเล่าให้ฟังว่า ในอดีตพื้นที่แห่งนี้มีโรงแรมให้เช่าสำหรับผู้ที่เดินทางไกลมาจากต่างจังหวัดและไม่สามารถเดินทางกลับบ้านได้ภายในวันเดียวเนื่องจากการคมนาคมในสมัยนั้นไม่สะดวก ดังนั้นจึงมาแวะพักค้างคืนและนำสินค้ามาพักไว้ก่อน และวันรุ่งขึ้นจึงเดินทางกลับ ซึ่งมีผู้คนมาใช้บริการกันมากพอควร อย่างไรก็ตามเมื่อความเจริญทางด้านคมนาคมที่แพร่ขยายออกไปสู่แถบชานเมืองและต่างจังหวัดมากขึ้นผู้คนเดินทางไปมาสะดวกมีจำเป็นต้องแวะพักในพื้นที่ โรงแรมดังกล่าวก็ได้รับความนิยมน้อยลงและได้ถูกปรับเปลี่ยนสภาพมาเป็นหอนางโคมชื่อห้องของย่านนี้ ดังที่ขุนวิจิตรมาตราได้กล่าวไว้ในบันทึกของความร่วมมือ “กรุงเทพเมื่อวานนี้” ว่า (2545:248)

“ส่วนทางขวามือลงสะพานภาณุพันธุ์ไปเป็นโรงยี่เกหลวงสันทนาการกิจต่อไปเป็นตึกแถวถึงสี่แยกวัดตึก ข้ามถนนไปก็เป็นตึกแถวจนถึงเวียงหนึ่งเรียกว่า เวียงท่านเลื้อนฤทธิ ในเวียงนี้เป็นเวียงขายน้ำชา ถ้าเดินเข้าไปก็จะได้

ยีนเสียง เจี้ยแต่จ้อ ของแม่สาวจีนเรื่อยไป คนจีนหรือคนไทยแวะเข้าไปก็ได้ หกสลึง เท่านั้นเอง (แต่แพงสำหรับสมัยนั้นหน่อยนะ)”

สอดคล้องกับลูกฮวด ที่เล่าให้ฟังว่า

“บางคนนั่งเรือมาลงที่ท่าหน้าราชวงศ์ มาจากสุพรรณ อยุธยา นครไชยศรี ก็มา เข้าเป็นที่พักชั่วคราว ประมาณ 3 – 4 ห้องเพราะตอนนั้นไปกลับวันเดียวมัน ลำบาก พอ ตอนหลังกลายเป็นโรงแรมจิ้งหรีด ตอนแรกๆคนต่างจังหวัดมา ค้างแรม ตอนหลังเจริญขึ้นไม่ต้องมาเรือ การคมนาคมก็ดี ก็กลายเป็นโรงแรม จิ้งหรีดไป มาตอนหลังก็กลายเป็น ห้องเช่า ”(สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2549)

นอกจากนี้บริเวณแวดล้อมของพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ในช่วงนี้ก็มีบรรยากาศที่คึกคักมาก โดยเฉพาะในด้านถนนเยาวราชที่ติดกับตัวย่านด้านทิศเหนือและพื้นที่ต่อเนื่องตลอดแนวไป จนถึงสี่แยกราชวงศ์ มีห้าง ร้านค้าต่างๆที่มีเจ้าของเป็นทั้งของคนไทย คนจีน และห้างฝรั่ง เกิดขึ้นหลายแห่ง ดังที่ขุนวิจิตรมาตราได้บรรยายไว้ว่า (2545:247-248)

“...ถนนเยาวราช ตั้งต้นจากสะพานภานุพันธ์ คลองโง่งอ่างตรงไปสุดที่ตำบล สามแยก(ต้นประตู)ที่ถนนเจริญกรุงนี้เป็นเงินเสียแทบทั้งถนน จากซ้ายมือลง สะพานไปเป็นตลาดเรียกว่า ตลาดปีระกา เป็นทางเข้าในวังสะพานเหล็ก ต่อไปถึงสี่แยกวัดตึก ตรงมุมหนึ่งเคยเป็นห้างฮกจวนขายหมวกสักหลาดมีชื่อ มาก และเป็นร้านชื่อ ศึกษานูมิตร ขายพวกเครื่องเขียน ข้ามถนนเป็นตึกแถว ตลอดไปจนถึงสี่แยกราชวงศ์ ที่หัวมุมเคยเป็นห้างไต้ฟ้า ข้ามถนนไปเป็น ตึกแถวไม่เข้าถึงปากตรอกเต้า มีร้านชื่อ ปักจันเหลา ขายอาหารต่างๆอย่างดี แถวนี้มีตึกสูงเจ็ดชั้นมีอาหาร มีมหรสพ ข้าพเจ้าเคยขึ้นไปถึงชั้น ๗ มองเห็น ถนนเยาวราชตลอด...”

การเกิดขึ้นของห้างร้านค้าหลายแห่งในบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกับย่านเลื้อนฤทธิ์นี้ สะท้อนให้เห็นถึงบรรยากาศของพื้นที่ในตอนถนนเยาวราชของยุคนี้ว่าเต็มไปด้วยความคึกคัก พลุกพล่าน ของผู้คนที่มาจากทั่วทุกสารทิศซึ่งมาจับจ่ายใช้สอย และบริการของกลุ่มนายทุน น้อยที่กำลังจะขยายฐานะของตนผ่านการเสนอขายสินค้า และบริการนานาชนิดที่แปลก

ใหม่ให้กับคนเมืองนับว่าพื้นที่บริเวณนี้จึงเป็นจุดที่สร้างสีสันให้กับพระนครในระยะดังกล่าวได้ไม่น้อย

พัฒนาการของพื้นที่ในยุคนี้ สรุปได้ว่าหลังจากที่กรมพระคลังข้างที่ได้สร้างตึกแถวให้เช่าเสร็จแล้ว พื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ได้กลายเป็นหมู่บ้านพักอยู่อาศัยและทำการค้าขายเล็กๆน้อยๆของคนหลากหลายกลุ่ม ทั้งคนไทย คนต่างชาติ โดยเฉพาะกลุ่มคนจีน พื้นที่นี้ยังคงมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องกับตัวตลาดสำเพ็ง เนื่องจากสำเพ็งแหล่งค้าขายผ้าที่เป็นแหล่งวัตถุดิบนำมาตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปซึ่งเป็นกิจกรรมการค้าหลักของคนในพื้นที่ รวมไปถึงพื้นที่ด้านหน้าของย่านที่ติดกับถนนเยาวราชยังเป็นเส้นทางการสัญจรทางบกที่สำคัญซึ่งสามารถเชื่อมโยงไปยังย่านการค้าอื่นๆในละแวกเดียวกัน

ช่วงที่ 3 ยุคขยายขยายและการเข้ามาแทนที่ของธุรกิจค้าผ้า (พ.ศ.2500 - ปัจจุบัน)

ในปี พ.ศ.2500 การถือครองที่ดินในพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ของกรมพระคลังข้างที่ได้เปลี่ยนมาอยู่ในการถือครองของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เนื่องจากได้มีการจัดระเบียบเกี่ยวกับทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ใหม่ ตามพระราชบัญญัติจัดระเบียบทรัพย์สินฝ่ายพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2479 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ.2484 และ พ.ศ.2491 ซึ่งที่ดินบริเวณย่านเลื้อนฤทธิ์สำนักงานทรัพย์สินฯได้รับโอนมาจากสำนักงานพระคลังข้างที่ เมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2500 จำนวน 1 แปลง คือ โฉนดที่ดินเลข 3312 และรับโอนมาจากกระทรวงการคลัง เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2501 จำนวน 7 แปลง และมีโฉนดตกค้างอีก 1 แปลง ซึ่งมีการออกในปี 2546 ที่ผ่านมา (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ม.ป.ป.:2)

ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา รัฐส่วนกลางเริ่มมีแนวนโยบายการพัฒนาประเทศที่ชัดเจน โดยปรากฏจากการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี 2504 ผลจากแผนดังกล่าวได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมไทยในหลายประการ อย่างเช่น การให้ความสำคัญกับการลงทุนพัฒนาภาคอุตสาหกรรมอย่างเข้มข้นมากขึ้น เกิดการขยายตัวของเมืองโดยเฉพาะพื้นที่กรุงเทพมหานครได้กลายเป็นพื้นที่แห่งความหวัง เป็นแหล่งดึงดูดผู้คนกลุ่มต่างๆเพื่อที่จะเข้ามาแสวงหารายได้และเริ่มต้นชีวิตใหม่ ในช่วงนี้เองพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ก็ได้มีผู้คนกลุ่มใหม่ๆ เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่อย่างต่อเนื่องเป็นเพราะว่าผู้เช่าเดิมได้ทยอยย้ายกันออกไปหาแหล่งที่อยู่ใหม่โดยเฉพาะในกลุ่มของผู้ที่ประกอบกิจกรรมการค้าตัดเย็บเสื้อผ้า

สำเร็จรูปที่มีการย้ายออกไปอยู่ตามแหล่งการค้าเสื้อผ้าในย่านอื่นที่เกิดขึ้นใหม่ ผนวกกับความก้าวหน้าในเทคโนโลยีที่ใช้ในอุตสาหกรรมการตัดเย็บเสื้อผ้า ดังนั้นจึงทำให้ผู้ประกอบการหลายรายในพื้นที่ ซึ่งมีทุนหรือเงินเก็บเพียงพอ ก็คิดที่จะย้ายออกไปเพื่อขยายกิจการโดยหาที่อยู่ใหม่ในแหล่งอื่นๆ สำหรับกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ใหม่นี้ ได้แก่ กลุ่มคนจีนที่มาจากขยับขยายตัวมาจากตลาดสำเพ็ง กลุ่มชาวอินเดียบางส่วนที่มาจากพื้นที่ใกล้เคียง เช่น พานูร์ต หรือที่มาจากต่างประเทศ กลุ่มคนที่มาจากต่างจังหวัด การเข้ามาของกลุ่มคนเหล่านี้เกือบทั้งหมดจะเข้ามาค้าขายสินค้าส่งจำพวกผ้าม้วนผ้าพับต่างๆซึ่งกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดในระยะเวลาดังกล่าว เนื่องจากอุตสาหกรรมสิ่งทอได้รับการสนับสนุนจากรัฐ หลังจากที่รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติส่งเสริมอุตสาหกรรมในปี พ.ศ. 2505 ปัจจุบันดังกล่าวจึงส่งผลให้สินค้าผ้าทอ ผ้าม้วนประเภทต่างๆที่จำหน่ายอยู่ในตลาดสำเพ็งตลอดแนวสองฝั่งถนนวานิช 1 และในพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ล้วนเป็นวัตถุดิบที่นำไปแปรรูปเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูปและสินค้าที่มีส่วนประกอบจากผ้าประเภทต่างๆซึ่งเป็นทั้งสินค้าส่งออกและใช้ภายในประเทศที่มีปริมาณสูงมากในช่วงทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา (วารสารเศรษฐกิจและสังคม 2531:4-13)

เจ้าของกิจการค้าผ้าในฐานะพ่อค้าคนกลางเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีประสบการณ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้วในการค้าขาย อย่างเช่นในกลุ่มของคนจีนที่ส่วนใหญ่เคยเป็นลูกจ้างเข็นผ้ามาก่อนในตลาดสำเพ็งและพัฒนาตัวเองมาเป็นเจ้าของกิจการ กลุ่มคนอินเดียนที่มีความสามารถทางด้านการค้าอีกทั้งยังมีแหล่งที่มาหรือต้นตอของประเทศซึ่งมีวัตถุดิบคือฝ้ายในการผลิตผ้าอยู่เป็นจำนวนมากและมีเครือข่ายทางการค้าในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่อย่างไรก็ตามได้มีผู้คนบางส่วนที่จำหน่ายสินค้าประเภทอื่นๆในพื้นที่ด้วย เช่น สินค้าจำพวกยา อุปกรณ์ ชิ้นส่วนฮาร์ดแวร์ประกอบเครื่องจักรนาขนานชนิด ซึ่งจะทำการค้าขายอยู่ในตึกแถวแถบที่ติดกับถนนเยาวราช ในขณะที่ผู้ค้าส่งสินค้าผ้าส่วนใหญ่จะอยู่ถัดเข้ามาทางตอนในของพื้นที่ซึ่งติดต่อกับถนนวานิช 1 และด้านถนนมหาจักร สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนออกมาจากคำบอกเล่าของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่มาเป็นเวลานาน เช่น

ลุงกิ อายุ 65 ปี เล่าให้ฟังว่า

“คนที่ขายผ้าอยู่ในสำเพ็ง มันเต็มตรงนั้นมันอยู่ใกล้ เขาก็มาจับจอง ถ้าใครออกอีกคนหนึ่งก็เช่า พูดต่อกันไป ตั้งแต่หัวเม็ดไปถึงวัดเกาะเป็นผ้าทั้งนั้น อย่างลุงเคยเป็นลูกจ้างเข็นผ้ามาก่อนแล้ว ก็เข้ามาอยู่ประมาณ 40 ปีแล้ว ตอนนั้นถนนยังเป็นดินอยู่เลย”(สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2549)

ลุงหวด เล่าให้ฟังว่า

“แต่ก่อนที่เนี่ยก็อยู่อาศัย และค้าขายนิดๆหน่อยๆ พอคนในครอบครัวเยอะ แต่งงาน มีลูก ที่ก็ไม่พอให้อยู่ ก็ย้ายออกไป คนจากสำเพ็ง ที่อื่นบ้างก็เข้ามา บางคนก็ไปค้าขายที่อื่น ที่อยู่มันเล็กไปแล้ว”(สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2549)

หรือ กรณีของเจ้เอ็ง อายุ 45 ปี เล่าว่า

“แต่ก่อนอยู่ข้างหลัง ย้ายเข้ามาปี 17 ที่บ้านคนมันเยอะยี่สิบกว่าคนได้ ตอนนี้อยู่แยกออกไปแล้ว ตอนอยู่สำเพ็งขายของชำ รุ่นปู่ อากง มาจากเมืองจีน ที่บ้านขายส่งโซ่ห่วย พวกเครื่องสำอาง ยาทาเล็บ ขายส่ง พอคนในครอบครัวมากก็ย้ายไปทำอย่างอื่นที่มันมันใกล้สำเพ็งก็เลยมาอยู่” (สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

การเริ่มเข้ามาอยู่ในพื้นที่ของผู้คนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาประกอบการค้าขายผ้ากับผู้เช่าที่มีอยู่เดิมเป็นจำนวนมากได้ทำให้บรรยากาศของพื้นที่ในช่วงนี้จึงคึกคักเป็นพิเศษ ทั้งทางด้านการค้าที่พื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ได้กลายเป็นพื้นที่ค้าส่งผ้าที่สำคัญของกรุงเทพฯ แห่งหนึ่งที่ต่อเนื่องกับตลาด สำเพ็ง และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การที่ผู้คนในชุมชนรู้จักมักคุ้นสนิทสนมกันเป็นอย่างดี ดังคำบอกเล่าของ ลุงโต อายุ 62 ปี เล่าให้ฟังว่า

“สมัยก่อนอยู่แบบชาวบ้าน กลางคืนจะมีคนมาขายของกันอยู่หน้าบ้าน เป็นบรรยากาศแบบโบราณ รู้จักกันหมด แต่สนิทกันก็อีกเรื่องคนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในละแวกนี้ ก็ะรู้จักกันว่าคนนี้อยู่บ้านนี้ บ้านนั้น บางคนคุยกันถูกคอก ตกเย็นเขาก็ไม่มีอะไรทำ ก็มานั่งกินน้ำชา ไชกหมากรุกจิ้นกัน”(8 พฤศจิกายน 2549)

ป้าเกี้ยว เล่าว่า

“...แต่ก่อนในเนี่ยมีทั้งทำผม โรงพิมพ์ คลินิกทำคลอดยังมีเลยอยู่ปากซอย มีพวกนักดนตรี คนกว้างตุ้งฝึกซ้อมไปเล่นที่เหลาข้างนอก แถววัดตึกก็ขายยาข้างในไม่ค่อยมีรถเข้ามาหรอก ข้างนอกก็มีห้างใต้ฟ้า ตอนนั้นก็แกรนไชน่า มีภัตตาคารกึ่งจีเหลา ตรงห.ทหารไทยเป็นโรงหนัง เลยไปก็เป็นห้าง...กว่าจะนอนนั่งคุยกัน สมัยก่อนโน้นนะกว่าจะปิดงานจริงๆก็ 2 ทุ่ม ออกมานั่งตากลม

เกาะกลุ่มคุยกัน ไม่มีขโมย ขโจรหรือก มีของชิ้นมาขาย สมัยโน้นที่วิกี้ไม่มี สมัยก่อนบรรยากาศมันดีกว่าเยอะ”(สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

เช่นเดียวกัน พี่เหลียง อายุ 56 เล่าว่า

“สมัยก่อนผมกลับมาจากเรียนหนังสือมันก็มีร้านขายก๊วยเตี๋ยว ขายกาแพ เป็นเพื่อนกัน อย่างเราขายผ้าเขาขายกาแพ อีกคนขายก๊วยเตี๋ยวรดหน้า ก๊วยเตี๋ยวน้ำ ตกกลางคืนก็มีคนมาตั้งโต๊ะหน้าบ้านเรา ขายก๊วยเตี๋ยวลอด มีกะทั่งคนพับกระดาษโก่งเตี้ยยังมีเลย มีของหลากหลาย” (สัมภาษณ์ 8 พฤศจิกายน 2549)

สำหรับบรรยากาศทางการค้าของพื้นที่แห่งนี้ซึ่งเป็ย่านค้าส่งผ้าทอที่สำคัญก็ มีลูกค้าติดต่อซื้อขายกันอย่างไมขาดสายทั้งลูกค้าที่อยู่ในพื้นที่กรุงเทพฯ และจากต่างหวัด และ ในโรงงานอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปตามแหล่งต่างๆ สินค้าผ้าที่มีจำหน่ายอยู่ใน พื้นที่นี้อยู่ด้วยกันหลากหลายชนิดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันที่มีการคิดค้นขึ้นมา เช่น ผ้าแพรว ผ้ามุ้ง ผ้าตาข่าย ผ้าสร้ง ผ้าเทป ผ้ากำมะหยี่ ผ้าฝ้าย ผ้ายัด ผ้าไนลอน ผ้าหางกระรอก ผ้าลูกไม้ ผ้าดิบ ผ้าที่ชี ผ้าพิมพ์ ผ้าเรยอน ผ้าโพลีเอสเตอร์ ผ้าคอตต้อน ผ้าที่ฮาร์ ผ้าชีวีชี ผ้าฟิลลา เม้นท์ ผ้าเท็กซ์เจอร์ ผ้าสำลี ผ้าซาติน ผ้าโซลอน ผ้าชีพรอง ผ้าร่ม ฯ เป็นต้น ผ่านานาชนิด เหล่านี้จะถูกซื้อมาจากโรงงานทั้งภายในและต่างประเทศ โดยเฉพาะโรงงานต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ที่เข้ามาตั้งโรงงานในไทย รวมทั้งบริษัทผู้แทนจำหน่ายต่างๆ โดยพ่อค้าคน กลางในพื้นที่จะซื้อต่อมาแล้วนำไปจำหน่ายต่อแก่โรงงานแปรรูปหรือผู้ค้ารายย่อยอื่นๆ อีก ทอดหนึ่งซึ่งจะนำไปทำเป็นผลิตภัณฑ์นานาชนิดที่จำเป็นต้องใช้ผ้าเป็นส่วนประกอบหลัก เช่น เสื้อผ้าสำเร็จรูป กางเกง เสื้อเชิ้ต ผ้ามาบน ผ้าปูที่นอน หมอน มุ้ง ถุงมือ รองเท้า ชุดชั้นใน ผ้าห่ม ผ้าเย็น ผ้าอ้อม ร่ม ฯ เป็นต้น นอกจากนี้บรรดาลูกค้าจ้งของร้านค้าภายในพื้นที่ก็เปลี่ยน มาเป็นผู้คนที่มาจากภาคอีสานเป็นส่วนใหญ่ซึ่งเข้ามาขายแรงงานในเมือง แตกต่างจากยุค ก่อนหน้านี้ที่กลุ่มลูกค้าจ้งเป็นคนจีนทั้งหมด เจ้าของกิจการค้าส่งผ้าทอหลายคนเล่าถึงลักษณะ ของการจำหน่ายผ้าในอดีตถึงปัจจุบันให้ฟังว่า

ลุงจจ เจ้าของร้านขายผ้า อายุ 61 ปี เล่าว่า

“แต่ก่อนมีแต่คนจีนทั้งนั้นในเนี้ย พวกแขกเข้ามาทีหลัง พวกพ่อค้าจะเข้ามา สั่งของด้วยตัวเอง เอรารถมาขนของ บางทีเราก้ส่งไปให้ทางรถ พอตอนหลัง

ให้เซลออกไปขายสั่งมาทางโทรศัพท์ แต่บางคนเขาก็มาเองโดยตรง”
(สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2549)

ลุงกิ เล่าว่า

“ลำเพ็งมันเต็มแล้วก็ขายออกมา...ผ้าก็สั่งจากต่างประเทศ พวกญี่ปุ่น เกาหลีที่มาตั้งโรงงาน เขาก็ซื้อเขามาขาย เขาผลิตแล้วมาเสนอขายเราที่นี่ เขาก็ขายต่อ ลูกค้าจะอยู่ภายในตามต่างจังหวัด ...อย่างเสื้อผ้าที่เป็นโหลๆ ที่ลดราคาขายเป็นกะบะขึ้นห้างก็มาจากผ้าพวกนี้ จะเอาผ้าไปทำอะไรตัดอะไร ในเนี่ยมีหมด”(สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2549)

ลุงโอ อายุ 59 ปี เล่าว่า

“ทุนสมัยก่อนก็มาจากพวกยี่ปู้ เราสั่งแล้วก็มาขาย เขาก็จะไปรับผ้ามาจาก โรงงานอีกที่จะมีสัญญาต่อเดือน/ปีเท่าไร สมัยก่อนยี่ปู้ก็ขายให้ชาปั้ว ชาปั้วขายปลีกย่อยทั่วไป แต่สมัยนี้ยี่ปู้สามารถขายปลีกได้ทุกอย่างไม่มีการ แบ่งเกรด คือ สมัยก่อนพวกยี่ปู้ขายส่งอย่างเดียวขายปลีกก็มีแค่ชาปั้ว”
(สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

พี่เหลียง เล่าว่า

“สมัยก่อนมีหลากหลาย ผ้าสั่งมาจากนอกเข้ามา เพราะสมัยนั้นคนไทยไม่มีความสามารถจนกระทั่งสั่งผ้าจากญี่ปุ่น ผ้าคอนตันจากอียิปต์ ฝ้ายมาจากสวีต อังกฤษ พอตอนหลังญี่ปุ่นมาทำโรงงานในเมืองไทย มากลายเป็นของทำภายในประเทศมาก อย่างญี่ปุ่นยังมี QC อยู่มันก็มีหลายโรงงาน ในที่นี้มีทั้งร้านขายผ้า ทำเสื้อผ้า ทำกางเกง หลายชนิด” (สัมภาษณ์ 8 พฤศจิกายน 2549)

เมื่อเวลาการใช้ชีวิตของกลุ่มผู้คนกลุ่มใหม่นี้ดำเนินไปได้สักระยะหนึ่งก็เริ่มที่จะมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเพิ่มขึ้นทำให้พื้นที่อยู่อาศัยคับแคบลงไม่เพียงพอต่อความต้องการค้าขายและอยู่อาศัย ในช่วงนี้บ้านหลายหลังจึงได้ทำการต่อเติมอาคารให้มีความสูงขึ้นไปเพื่อเพิ่มพื้นที่การใช้สอยอีก 1 – 2 ชั้นจากที่มีอยู่เดิม 2 ชั้น อย่างไรก็ตามการขยายพื้นที่ดังกล่าวนี้ ถึงแม้ว่าจะเพียงพอต่อการใช้สอยของบางครอบครัว แต่บางครอบครัวก็ไม่พอใช้

จึงทำให้สมาชิกในรุ่นลูก รุ่นหลานของหลายครอบครัวได้ไปหาที่อยู่ใหม่ในแถบชานเมือง บุตรหลานบางส่วนที่สืบทอดกิจการต่อจากคนรุ่นพ่อ ก็เข้ามาทำงานในพื้นที่ช่วงเช้า พอตกเย็นก็กลับไปพักนอกพื้นที่ จึงทำให้เกิดการแบ่งแยกกันระหว่างที่อยู่อาศัยและสถานที่ทำงานขึ้น ในขณะที่บางส่วนประกอบอาชีพอื่นๆ ก็แยกครอบครัวตนเองออกไปอยู่นอกพื้นที่เช่นกัน การอยู่พักอาศัยอยู่ในพื้นที่จึงยังอยู่เฉพาะกลุ่มคนรุ่นพ่อ รุ่นแม่ ที่ยังคงมีความผูกพันต่อพื้นที่ ขณะที่บางครอบครัวธุรกิจถึงจุดอิ่มตัว ไม่มีผู้สานกิจการต่อ บุตรหลาน ไปทำงานด้านอื่นก็อพยพย้ายออกไปอยู่ข้างนอกทั้งหมด ส่วนห้องเช่าก็มีการให้ผู้ที่สนใจโดยเฉพาะบริษัท คำผ้าทอรายใหม่ๆ ที่เข้ามาอย่างต่อเนื่อง มาเช่าแข่งพื้นที่ของตนเพื่อหารายได้จากค่าเช่าที่อีกทีหนึ่ง ดังที่ลุงโอ เล่าให้ฟังว่า

“ลูกคนจีน ตอนนีพ่อดีขึ้นมาเรียนสูงการปะติดปะต่อการค้าระหว่างพ่อลูกก็ไม่มี เขาสนใจทำอย่างอื่นคนขายก็หายไปหมด...คนที่ไต่เต้าจากเซลมาเป็นแม่ค้าแกก็มี เซลบางคนก็ซื้อสตั๊ด ชยัน อยู่กันนานมีประสบการณ์ นายจ้างบางคนก็สนับสนุนให้ทุนออกเงินให้ก่อน ก็เปิดสาขา ” (สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

พี่เหลียง กล่าวว่า

“สมัยก่อนอย่างที่บ้านคุณพ่อแต่งงานมีลูก 2 คน 3 คน บ้านมี 2 ชั้นค้าขายไปด้วยก็อยู่ได้ สมัยนี้ลูกโตมาจะแต่งงาน ห้องนอนมี 2 ห้อง ก็นอนไม่ได้แล้วไง คนที่เขามีโอกาสมีปัญญาเขาก็ขยับขยายออกไป แต่ก็ยังมาทำงานที่นี่...บางคนทำจนกระทั่งอิ่มตัว จนย้ายไปอยู่ข้างนอก บางคนก็เปลี่ยนกิจการไปเลย คนที่เจ๊งไปก็มี คือประมาณว่าคนในอยากออกคนนอกก็อยากเข้ามา” (สัมภาษณ์ 8 พฤศจิกายน 2549)

เช่นเดียวกับพี่จิว อายุ 41 ปี กล่าวว่า

“การค้าขายตัวคนจีนสมัยก่อนใช้บ้านเป็นทั้งที่อยู่อาศัย กิน นอน โกดังเก็บสินค้า เป็นที่ค้าขายด้วย พอครอบครัวขยาย มีลูกมาก โตขึ้น การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ คนรุ่นลูกหลานก็ขยับขยายออกไปอยู่ที่อื่น คนที่อยู่อาศัยจริงมีจำนวนน้อยมาก แต่ว่าคนแม่ค้าคนแกก็จะอยู่ เขาจะผูกพันไม่ไปไหน อย่างพ่อผมเขาก็จะอยู่ที่นี้” (สัมภาษณ์ 8 ตุลาคม 2549)

พื้นที่ย่านเลื่อนฤทธิ์ในระยะหลังนี้จึงดูที่จะคึกคักมากในช่วงกลางวันขณะที่ช่วงกลางคืนเต็มไปด้วยความเงียบเหงาบรรยากาศไม่เหมือนแต่ก่อนขณะเดียวกันความสัมพันธ์ทางสังคมก็แตกต่างจากในช่วงต้นของระยะนี้มาก เนื่องจากต่างคนต่างต้องอยู่กับธุรกิจของตน และการเดินทางไปมาระหว่างพื้นที่ในแต่ละวันซึ่งต้องใช้เวลาอันยาวนาน ป้าเกี้ยวเปรียบเทียบบรรยากาศในอดีตและปัจจุบันให้ฟังว่า

“สมัยก่อนคนมาอยู่มันมีลูกมีเต้ามาก เด็กเป็นร้อยเลยนะในเนี้ย มันเล่นกันเองก็จู้จู้กันหมด พ่อแม่ก็รู้จู้จู้ คนนี้ซื้ออะไรลูกใคร สมัยนี้ตอนเย็นๆ เขามีบ้านข้างนอกก็ปิดกันหมด ...บรรยากาศตอนตรุษจีนตื่นตื่น สนุกมาก มากเลย เสียงเปิด ใ้ นี้ยร้องกันระงมเลย เขาเชือดกันเองคึกครื้น เดียวเนี้ย ตรุษจีนปิดประตูกันเงียบ” (สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

พี่จิว กล่าวว่

“คนอยู่เดิมก็เป็นเพื่อนบ้านกัน แต่ว่าความสนิทก็ต่างกันไม่เหมือนคนแก่คนเฒ่า ทุกวันนี้ตื่นเช้าเปิดร้านมาก็จัดร้านขายของพอตกเย็นก็ปิดบ้านไปอยู่ข้างนอก แต่ 50 – 60 ปีก่อนคนแก่คนเฒ่าเขาจะมีการมานั่งพูดคุยกัน มีการเจ๊ยะเต้ มีเทศกาลไหว้ตอนตรุษจีน ไหว้พระจันทร์” (สัมภาษณ์ 8 ตุลาคม 2549)

สถานการณ์ในพื้นที่ย่านเลื่อนฤทธิ์ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา มีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพื้นที่หลายอย่าง ในปี พ.ศ. 2540 พื้นที่ย่านเลื่อนฤทธิ์ได้ถูกจดทะเบียนเป็นชุมชนอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน จากสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ ต่อมาในปี 2544 มีการเลือกพื้นที่ของย่านให้เป็นพื้นที่ปรับปรุงตัวอย่างในฐานะพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์จากสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร โดยในปี 2545 ได้มีการปรับปรุงทาสี ปูกระเบื้องถนนใหม่เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวซึ่งเป็นส่วนต่อเนื่องกับเกาะรัตนโกสินทร์ และในปี 2546 เจ้าของพื้นที่ คือ สำนักงานทรัพย์สินฯ ส่วนพระมหากษัตริย์ มีโครงการที่จะพัฒนาพื้นที่บริเวณนี้ใหม่ให้กลายเป็นศูนย์การค้าขนาดใหญ่ซึ่งก็ได้รับการคัดค้านจากผู้คนที่อยู่อาศัย

พัฒนาการของพื้นที่ย่านเลื่อนฤทธิ์ในระยะนี้สรุปได้ว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงให้เห็นอย่างชัดเจนโดยเฉพาะในด้านของการใช้พื้นที่จากผู้คนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ซึ่งได้ทำให้พื้นที่นี้

กลายเป็นแหล่งธุรกิจค้าส่งผ้าทอที่ใหญ่แห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ เกิดการแบ่งแยกกันระหว่างที่อยู่อาศัยกับสถานที่ทำงานของผู้คนในพื้นที่เนื่องจากครอบครัวขยายขึ้นทำให้พื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัดมีไม่เพียงพอกับความต้องการ จึงได้ส่งผลให้บรรยากาศความคิดคึกคักของย่านมีเฉพาะในช่วงเวลากลางวัน และที่สำคัญ คือ การพัฒนาพื้นที่ให้เป็นศูนย์การค้าตามนโยบายของเจ้าของที่ดินซึ่งสร้างความกังวลใจไม่น้อยให้กับผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ ณ ช่วงเวลาปัจจุบัน

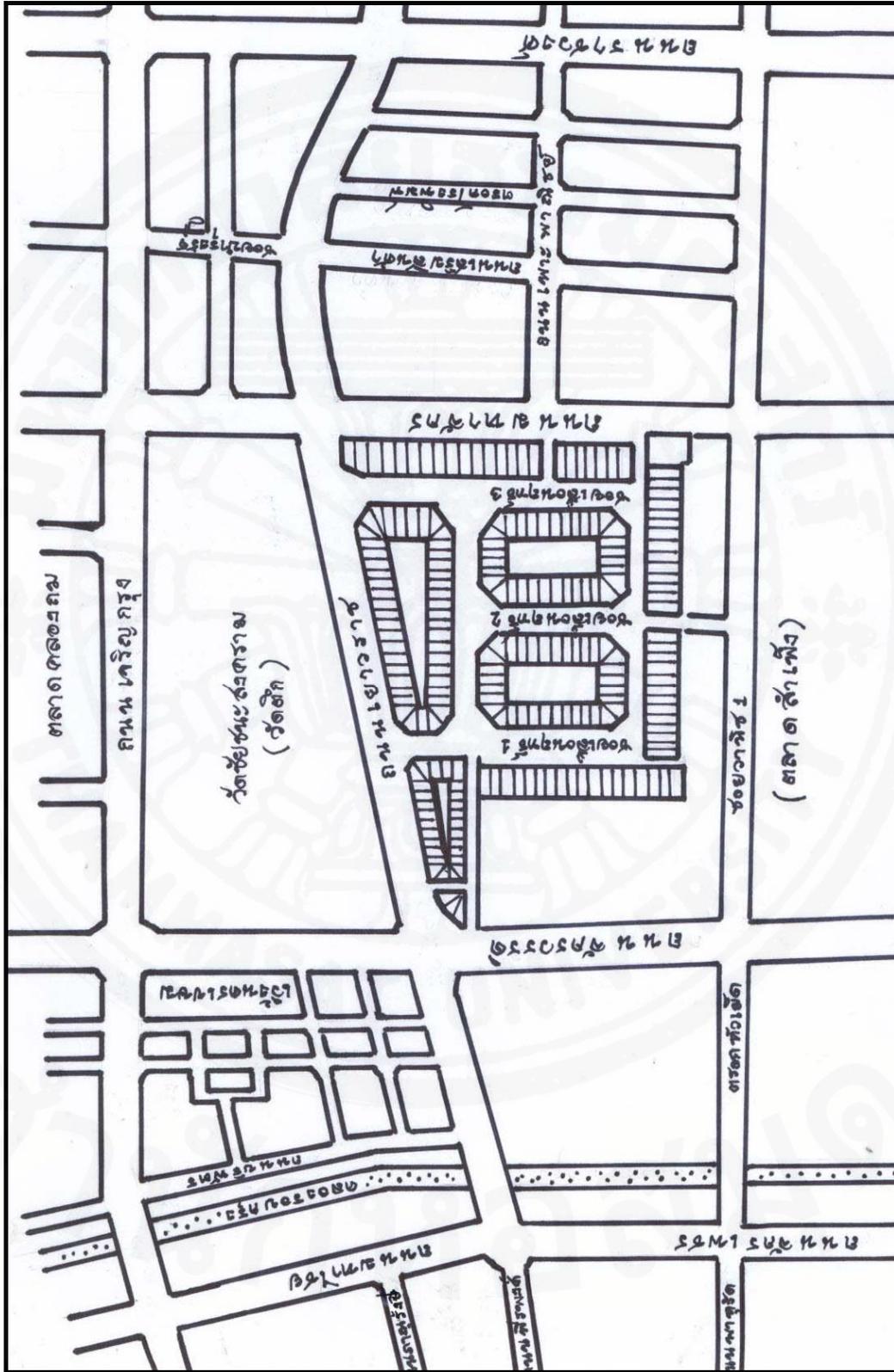
3. ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ในปัจจุบัน

จากการสำรวจทางกายภาพ และศึกษาแผนที่ พบว่า พื้นที่ของย่านเลื้อนฤทธิ์ตั้งอยู่ในแขวงจักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ อยู่ในฝั่งพระนคร ภายใต้การปกครองของกรุงเทพมหานคร เป็นย่านธุรกิจใจกลางเมือง มีขนาดเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ 3 งาน 95 วา หรือ 2,795 ตารางวา หากพิจารณาจากแผนผัง พื้นที่ของย่านจะมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

ด้านทิศเหนือ	ติดต่อกับถนนเยาวราชส่วนปลาย ใกล้แยกวัดตึกโดยพื้นที่ฝั่งตรงข้ามคือตลาดคลองถม
ด้านทิศใต้	ติดต่อกับถนนวานิช 1 บริเวณดังกล่าวเป็นย่านการค้าสำเพ็ง
ด้านทิศตะวันออก	ติดต่อกับถนนมหาจักร (เดิมคือคลองวัดสามปลื้ม ต่อมา มีการถมคลองนี้ผู้คนโดยทั่วไปจึงเรียกว่า คลองถม) และย่านการค้าสำเพ็ง
ด้านทิศตะวันตก	ติดต่อกับถนนจักรวรรดิ โดยพื้นที่ฝั่งตรงข้ามคือย่านการค้าตลาดสะพานหันและตลาดพานูร์ด

ด้วยลักษณะของสถานที่ซึ่งติดต่อกับพื้นที่ ถือได้ว่าย่านเลื้อนฤทธิ์แห่งนี้ตั้งอยู่ในแหล่งใจกลางย่านธุรกิจที่สำคัญซึ่งแวดล้อมอยู่โดยรอบ จึงทำให้เกิดผลดีแก่พื้นที่อยู่ด้วยกันหลายด้าน

ประการแรก คือ ทำให้ง่ายต่อการเข้าถึงพื้นที่ทั้งทางรถยนต์และการเดินเท้าเพราะว่ามีเส้นทางคมนาคมโดยเฉพาะการมีถนนเยาวราช ถนนจักรวรรดิ ถนนมหาจักร ซอยวานิช อยู่รอบทิศทางของย่าน ถนนเหล่านี้ยังเชื่อมต่อกับถนนอื่นๆอีกหลายสายในเขตสัมพันธวงศ์ โดยเฉพาะถนนเยาวราชที่ถือเป็นเส้นทางหลักสำคัญของการเข้ามาใช้บริการในย่านการค้าต่างๆของพื้นที่เขตนี้

ภาพที่ 4.6 แผนที่แสดงอาณาบริเวณติดต่อกองยาน และพื้นที่ปลูกเลี้ยง

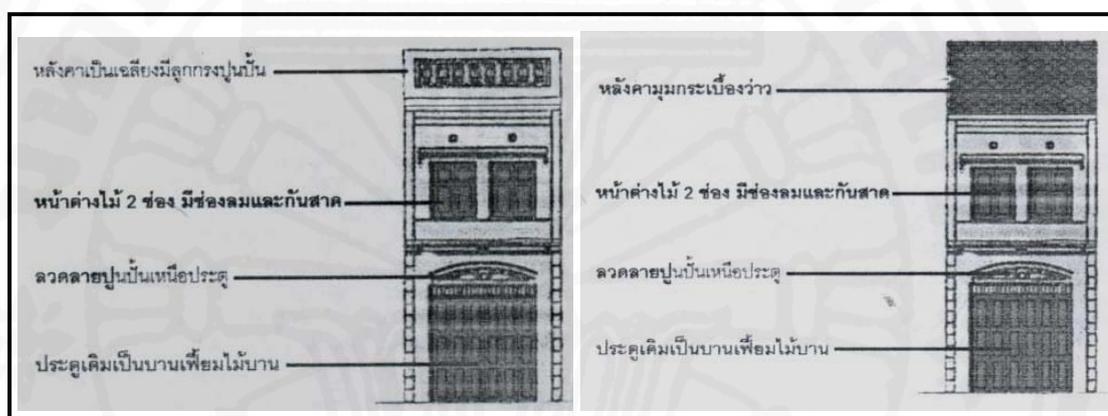
ประการที่สอง คือ การเป็นตัวสนับสนุนการค้าซึ่งกันและกันระหว่างย่านใกล้เคียง เนื่องจากระยะห่างของแต่ละพื้นที่ไม่ไกลกันมากนักทำให้ผู้คนสามารถที่จะเดินทางไปมาในการจับจ่ายใช้สอยสิ่งของที่ต้องการได้หลายอย่างในระยะเวลาอันสั้น ด้วยถนนหนทางและตรอก ซอกซอยต่างๆที่เชื่อมโยงถึงกัน เช่น ในทิศเหนือบริเวณด้านหน้าพื้นที่ติดกับถนนเยาวราชอันเป็นเส้นทางเข้าสำหรับการเดินทางเท้าของพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์และพื้นที่ใกล้เคียงอย่างเช่นตลาดคลองถมข้ามไปยังถนนเจริญกรุง บริเวณเวียงนครเกษมและย่านวรจักร ในด้านทิศใต้ของพื้นที่ที่ติดต่อกับถนนวานิช 1 ซึ่งภายในพื้นที่มีเส้นทางเดินทะเลเชื่อมเข้าไปในตลาดสำเพ็ง ทิศตะวันออกในด้านถนนมหาจักรสามารถที่จะเดินเท้าไปบริเวณย่านราชวงศ์ ทรวงวด ส่วนในด้านทิศตะวันตกซึ่งติดกับถนนจักรวรรดิก็สามารถที่จะเดินเท้าข้ามไปยังบริเวณตลาดสะพานหัน และย่านพาหุรัดได้

นอกจากนี้ จากการเดินสำรวจภายในพื้นที่โดยรอบ ยังพบว่าบริเวณพื้นที่ของย่านนับเป็นพื้นที่เปิด สามารถจะเดินเข้ามาภายในพื้นที่ได้ทุกทิศทาง เพราะมีซอยใหญ่ๆ อยู่ 3 ซอย คือ ซอยเลื่อนฤทธิ์ 1 2 (ซอยกลาง) และ 3 ซึ่งเป็นถนนที่วางตัวขนานกัน และเชื่อมต่อกันได้ด้วยเส้นทางที่อยู่บริเวณทิศเหนือและทิศใต้ อีกทั้งยังมีซอยเลื่อนฤทธิ์ด้านถนนจักรวรรดิที่เชื่อมต่อกับซอยเลื่อนฤทธิ์ 1 รวมไปถึงยังมีช่องทางเดินเล็กๆกว้างประมาณ 2 เมตรกลางตัวอาคาร คือ อาคารด้านถนนมหาจักร และอาคารด้านที่ติดกับถนนวานิช ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงนับเป็นข้อดีต่อกลุ่มผู้ที่อาศัย และกลุ่มผู้เข้ามาใช้บริการภายในพื้นที่ทำให้สามารถที่จะสัญจรไปมาถึงกันได้สะดวก

- สิ่งปลูกสร้างในพื้นที่

ในพื้นที่ย่านเลื่อนฤทธิ์มีสิ่งปลูกสร้างที่ประกอบไปด้วยอาคารโบราณซึ่งกรมพระคลังข้างที่ได้จัดสร้างขึ้นในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 โดยแบ่งเป็นหมู่อาคารได้ 6 กลุ่ม มีห้องเช่าทั้งหมดจำนวน 225 คูหา (ตามการสำรวจของกรมศิลปากร) อาคารตึกแถวในพื้นที่ส่วนใหญ่มีระดับความสูง 2 – 4 ชั้น ในส่วนที่มีระดับความสูง 2 ชั้น เป็นสถาปัตยกรรมแบบซิโน-โปรตุเกส (Sino-Portuguese) มีลักษณะคล้ายคลึงกับตึกแถวในปิ่นัง สิงคโปร์ และบริเวณแพรงภูธรแพรงนรา หน้ากว้างของแต่ละคูหากว้างเพียง 3.20 เมตร โดยมีอยู่ 2 รูปแบบใหญ่ๆ แบบแรกคือ มีหลังคามุงกระเบื้องว่าว ชั้นล่างเดิมเป็นประตูบานเพี้ยม 6 บาน มีลวดลายปูนปั้นตามซุ้มประตู หน้าต่างชั้นบนส่วนใหญ่เป็นรูปสี่เหลี่ยมมีสองช่อง แต่ละช่องมีบานเปิดสองบาน มีกันสาดและช่วงลมเหนือหน้าต่าง แบบที่สอง คือ หลังคาเป็นเฉลียงมีลูกกรงระเบียงปูน

ส่วนรายละเอียดหน้าต่างและประตูคล้ายคลึงกับรูปแบบแรก (ยงธนิศร์ พิมลเสถียร 2544:4-28) ลักษณะของการก่อสร้างตึกแถวนี้จะไม่มีการปักเสาเข็มเป็นแกนหลักเหมือนกับการสร้างตึกในสมัยปัจจุบัน แต่จะมีท่อนซุงเป็นจำนวนมากที่วางอยู่ใต้ผืนดินเพื่อรับน้ำหนักอาคาร คือมีโครงสร้างระบบเสา-คานาผสมกับผนังรับน้ำหนัก พื้นที่ชั้น 2 จะเป็นโครงสร้างไม้ ระบบคานาดง ปลูกพื้นไม้ โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ ผนังกันระหว่างคูหาจะก่ออิฐฉาบปูน สูงขึ้นไปถึงหลังคา ทำเป็นผนังกันไฟ ช่วงละ 2-3 คูหา ซึ่งเป็นผนังกันไฟที่สร้างขึ้นภายหลังมีพระราชบัญญัติป้องกันอัคคีภัย (กรมศิลปากร 2546:3)

ภาพที่ 4.7 รูปแบบของอาคารภายในพื้นที่

ที่มา : วิฑูรย์ อาสาฬหประภิต (2546 :20)

- การสัญจรในพื้นที่

ด้วยลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ซึ่งมีซอยใหญ่ๆ 3 ซอย และตรอกทางเดินอยู่หลายทิศทางที่เชื่อมต่อกัน จึงทำให้การสัญจรภายในพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ มีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะการสัญจรทางรถยนต์จะเป็นทางเดินรถทางเดียว เข้าภายในตัวพื้นที่ทางด้านทิศเหนือ คือ ซอยเลื้อนฤทธิ์ 3 จากถนนเยาวราช เข้ามาสู่พื้นที่และวนขวาเป็นวงรอบเข้าหรือผ่านในซอยเลื้อนฤทธิ์ 3 และ 2 (ซอยกลาง) และไปออกที่ซอยเลื้อนฤทธิ์ 1 เพื่อเข้าสู่ถนนเยาวราชเกือบถึงบริเวณแยกวัดตึก

และระบบการสัญจรทางเท้า โดยจากการสำรวจพบว่ามีขนาดทางเดินเท้าประมาณกว้าง 1 เมตร ตามลักษณะของอาคาร ซึ่งบางส่วนถูกรุกล้ำจากร้านค้าแผงลอย และการใช้พื้นที่เพื่อจอดรถจักรยานยนต์ วางวัสดุ หีบห่อ ฝ้าม้วน กระจาดต้นไม้ของแต่ละบ้าน จึงทำให้ไม่สามารถเดินได้

จากการเฝ้าสังเกตพบว่าปริมาณความหนาแน่นของการสัญจรภายในพื้นที่ที่จะอยู่ในช่วงเวลาประมาณ 09.00 – 16.30 น. เพราะช่วงเวลาดังกล่าวจะมีรถขนส่งสินค้าทั้งรถกระบะ 4 ล้อ 6 ล้อ และรถจักรยานยนต์(เวสป้า)นำสินค้าประเภทผ้าทอ ผ้าผืนเข้ามาส่งในปริมาณมากพอสมควร รวมถึงในบริเวณด้านถนนมหาจักรที่มีปริมาณรถขนส่งค้าอยู่จำนวนมากเช่นกันเนื่องจากฝั่งตรงข้ามกับตัวพื้นที่และลึกเข้าไปตอนในของถนนมหาจักรจะเต็มไปด้วยร้านค้าส่งผ้าพับ ผ้าผืนเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบว่าลักษณะเส้นทางการสัญจรภายในพื้นที่ โดยเฉพาะด้วยความกว้างของถนนในแต่ละซอยรถขนส่งสินค้าสามารถวิ่งสวนทางไปมาได้อย่างสะดวก แต่โดยส่วนใหญ่แล้วรถขนส่งสินค้าจะจอดบริเวณด้านฝั่งซ้ายหรือฝั่งขวาของอาคารเพื่อขนส่งสินค้า และเหลือพื้นที่อีกด้านหนึ่งไว้สำหรับการสัญจร ทั้งนี้ภายในพื้นที่ได้มีการกำหนดข้อตกลงในการจอดรถโดยวันที่เป็นเลขคู่และเลขคี่จะจอดรถไปทิศทางเดียวกัน ในช่วงเวลาเย็นยังพบว่ามีรถจักรยานยนต์ส่วนบุคคลเข้ามาจอดในบริเวณพื้นที่ทั้งจากรถยนต์ของผู้ประกอบกิจการและรถขนส่งสินค้าของผู้ประกอบการค้าแผงลอยที่จอดไว้จำนวนหลายคัน โดยในช่วงกลางคืนจะมียามรักษาความปลอดภัยดูแลพื้นที่ตลอดทั้งคืน

4. กิจกรรมในพื้นที่

หากพิจารณาถึงกิจกรรมการใช้พื้นที่หลักคือพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์ ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 1.416 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 912.80 ไร่ ร้อยละ 0.09 ของพื้นที่กรุงเทพฯ 1,568.73 ตารางกิโลเมตร (อัจฉรา ปุญญฤทธิ์ 2533 :17) จะพบว่ามีการใช้พื้นที่โดยรวม คือ เป็นแหล่งพาณิชยกรรม ซึ่งมีหลากหลายประเภททั้งการค้าปลีก ค้าส่ง สำนักงานและบริการ ที่พักอาศัย รวมทั้งมีการใช้พื้นที่และอาคารแบบผสม เช่น อยู่อาศัยและบริการ หรือค้าปลีก ค้าส่ง โกดังเก็บสินค้ากับอยู่อาศัย (ยงธนิศร์ พิมลเสถียร 2544:3-14,3-15)

นอกจากนี้ หากจะเพิ่มพื้นที่ใช้สอยในเขตสัมพันธวงศ์ก็กระทำได้อ่อนช้อยยากทั้งในแนวราบที่ไม่สามารถขยับขยายเนื้อที่ออกไปได้อีกเนื่องจากบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในใจกลางเมือง ขณะเดียวกันการเพิ่มพื้นที่ในแนวตั้งด้วยการสร้างอาคารสูงก็ไม่สามารถที่จะกระทำได้ง่ายนัก เพราะมีกฎหมายกำหนดควบคุมความสูงของอาคารไว้ทั้งนี้เป็นเพราะที่ดินของเขตอยู่ติดกับที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทยหรือเกาะรัตนโกสินทร์

ชั้นนอก ด้วยข้อจำกัดดังกล่าวจึงทำให้การใช้พื้นที่ในเขตสัมพันธวงศ์เป็นไปอย่างคุ้มค่าในทุกๆกิจกรรม

เมื่อหันมาสำรวจถึงลักษณะกิจกรรมบนพื้นที่ของย่านเลื้อนฤทธิ์ ก็จะมีลักษณะการใช้พื้นที่สอดคล้องกับข้อมูลข้างต้น หากจะอธิบายกิจกรรมบนพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์จากรูปแบบการใช้ประโยชน์อาคารของผู้เช่า⁷ จะพบว่า อาคารส่วนใหญ่ในพื้นที่ ร้อยละ 95 เป็นการใช่ประโยชน์จากอาคารเพื่อการพาณิชย์กรรมในชั้นล่างของอาคาร ส่วนในชั้นบนเป็นการใช้พื้นที่เก็บสินค้า โกดังสินค้า มีเพียง 5 อาคารเท่านั้นที่มีการใช้พื้นที่ชั้นบนเพื่อการพักอาศัย (วิฑูรย์ อาสาพิท้ระกิต 2546 :16) โดยจากการสำรวจของกรมศิลปากร (2546) ในด้านของกิจกรรมการใช้สอยอาคารสามารถที่จะจำแนกรูปแบบการใช้ประโยชน์ดังนี้

ตารางที่ 4.1

แสดงรูปแบบการใช้สอยอาคารในพื้นที่

ลำดับ	รูปแบบการใช้สอย	จำนวน (คูหา)
1.	อาคารพักอาศัย	23
2.	อาคารพาณิชย์รวมทั้งสิ้น 134 ร้านโดยแบ่งเป็น	190
	- ร้านอาหาร (2 ร้าน)	(3)
	- ร้านค้า,ร้านขายของปลีก-ส่ง (122 ร้าน)	(174)
	- ร้านบริการ (2 ร้าน)	(2)
	- สำนักงานประกอบวิชาชีพ (8 ร้าน)	(11)
4.	โกดังเก็บสินค้า	9
5.	บ้านปิด	3
	รวมทั้งสิ้น	225

ที่มา : กรมศิลปากร 2546:6

⁷ ตามสัญญาเช่าที่ผู้เช่ามีการแจ้งต่อสำนักงานทรัพย์สินฯมีจำนวนทั้งหมด 189 ราย (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ม.ป.ป.:4) แต่ในความเป็นจริงแล้วจำนวนผู้เช่า มีมากกว่าจำนวนที่แจ้งไปยังสำนักงานทรัพย์สินฯ เนื่องจากผู้เช่าบางรายครอบครองสัญญาเช่าหลายฉบับ และนำไปให้ผู้อื่นเช่าช่วงต่ออีกที

จากตารางจะเห็นได้ว่าเมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนห้องเช่าทั้งหมดที่มี 225 คูหา สัดส่วนของการใช้สอยอาคารในพื้นที่จะเป็นไปเพื่อการพาณิชย์ โดยมีจำนวนมากสุดถึง 190 คูหา ขณะที่การพักอาศัยมีอยู่น้อยมากเพียง 23 คูหา บทบาทของการอยู่อาศัยในพื้นที่จึงลดลงจากอดีต

อย่างไรก็ดีจากการสำรวจของผู้วิจัย เมื่อปี พ.ศ. 2549 ที่ผ่านมาในด้านของประเภทการประกอบกิจกรรมการค้าและบริการโดยสำรวจจแนงนับจากชื่อร้านค้าภายในพื้นที่พบจำนวน 140 ร้าน มีกิจกรรมการค้าส่งค้าปลีกเป็นสัดส่วนที่มากกว่ากิจกรรมประเภทอื่นๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังตาราง

ตารางที่ 4.2

แสดงรายละเอียดการประกอบกิจกรรมการค้าและบริการภายในพื้นที่

ลำดับ	ประเภทกิจกรรมทางการค้าและบริการ ⁸	จำนวน (ร้าน)	ร้อยละ
1.	ค้าส่งค้าปลีก ผ้าดิบ ผ้าลูกไม้	100	71.45
2.	อุปกรณ์ วัสดุ ประเภทอาร์ตแวร์	7	5.00
3.	รับตัดเย็บเสื้อผ้า	4	2.85
4.	อุปกรณ์ผ้าผ่าน หน้าต่าง ประตู	3	2.14
5.	ด้าย ไหมพรม ธิบิ้น โบว์ เชือก	3	2.14
6.	ผ้าถุงไทย ผ้าปาเต๊ะ ผ้าเช็ดหน้า	3	2.14
7.	ยาแผนปัจจุบัน - โบราณ	3	2.14
8.	ผ้านวม ผ้าห่ม ปูที่นอน มุ้ง ผ้าขนหนู	3	2.14
9.	อื่นๆ	14	10.00
	รวม	140	100.00

ที่มา : จากการสำรวจภาคสนาม เดือนมีนาคม 2549

จากการเดินสำรวจประเภทของกิจกรรมทางด้านการค้าและบริการบนพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิ์ ดังที่กล่าวมาข้างต้น สามารถที่จะแบ่งพื้นที่ของย่านออกได้เป็น 2 พื้นที่ย่อย (Sub areas) ซึ่งมีลักษณะแบ่งแยก แตกต่างกันอย่างค่อนข้างชัดเจน

⁸ สามารถดูรายชื่อร้านค้าและลักษณะของประเภทสินค้าและบริการภายในพื้นที่ได้ในภาคผนวก ค.

พื้นที่ย่อยบริเวณแรก คือ บริเวณตอนนอกของพื้นที่ริมถนนเยาวราช ตั้งแต่หัวมุมแยก วัดตึกตัดกับถนนจักรวรรดิทอดตัวเป็นแนวยาวผ่านซอยเลื่อนฤทธิ์ 1 มาจนถึงซอยเลื่อนฤทธิ์ 3 ตามแนวอาคาร ลักษณะเด่นของบริเวณพื้นที่นี้ คือ จะมีกิจกรรมทางการค้าและบริการที่ค่อนข้างหลากหลาย เช่น ร้านขายยาแผนปัจจุบัน ร้านจำหน่ายอุปกรณ์ ฮาร์ดแวร์ เครื่องมือช่าง คำสั่งส่วนประกอบการทำน้ำยา ครีม แชมพู ร้านถ่ายรูป ตัดผมสุภาพบุรุษ ออกแบบรับจัดทำผ้า幔และอุปกรณ์ที่เป็นส่วนประกอบผ้า幔 ประตุ หน้าต่าง เบ้าหลอม เครื่องซึ่งตวงวัด กางเกงแพร ของหลอดจํานำของมือสอง ทันตกรรม รักษาพยาบาล ของชำของเบ็ดเตล็ด รวมทั้งหาบเร่งแผงลอยขายสินค้าประเภทต่างๆ พื้นที่บริเวณนี้จะมี กลุ่มลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการ ซื้สินค้าของแต่ละร้าน และยังเป็นเส้นทางสัญจรของผู้คนเพื่อเดินผ่านไปยังพื้นที่ย่านการค้าอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง รวมทั้งผู้คนที่มารอขึ้นรถโดยสารประจำทาง

พื้นที่ย่อยบริเวณที่สอง คือ บริเวณที่อยู่ตอนในของพื้นที่ถัดจากริมถนนเยาวราชเข้ามาภายในซอยเลื่อนฤทธิ์ 1 2 และ 3 รวมไปถึงบริเวณพื้นที่ด้านถนนมหาจักร กิจกรรมการค้าและบริการที่อยู่ในบริเวณนี้เกือบทั้งหมดจะเป็นร้านค้าส่งผ้าทอ ผ้า幔นานาชาติ มีโกดังเก็บสินค้าบ้างเป็นบางจุด ข้อดีของการกระจุกตัวของกิจกรรมค้าผ้าที่เป็นชนิดเดียวกันและต่างชนิดในบริเวณเดียวกัน ย่อมทำให้ลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการในพื้นที่มีหลากหลายกลุ่มตามไปด้วย ขณะเดียวกันบางร้านที่จำหน่ายชนิดของผ้าในลักษณะเดียวกัน ย่อมที่จะเป็นผลดีกับลูกค้าอีกทางหนึ่งด้วยเนื่องจากสามารถที่จะเปรียบเทียบตัวสินค้าทั้งในแง่ระดับราคาและคุณภาพ ในพื้นที่เดียวกันได้สะดวก ตรงกับความต้องการของลูกค้าแต่ละราย อย่างไรก็ตามพื้นที่บริเวณนี้ก็ยังมีกิจกรรมการค้าอื่นๆปะปนอยู่ด้วย แต่มีอยู่เพียงไม่กี่ร้าน เช่น รับผิดชอบเสื้อโหล คำสั่งผ้าถุงไทย ผ้าปาเต๊ะ ผ้านวม ผ้าขนหนู คำสั่งด้าย ไหมพรม ธิบิ้น โบว์ เชือก กระเป๋า มุ้ง ยานต์ตุยเยอรมัน จำหน่ายตัวเครื่องบิน จุดที่น่าสังเกตในพื้นที่นี้คือ บริเวณอาคารด้านถนนมหาจักร เจ้าของกิจการส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนไทยเชื้อสายอินเดีย แตกต่างจากพื้นที่ส่วนอื่นๆของย่านที่ส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนเกือบทั้งหมด

โดยสรุปแล้วกิจกรรมในพื้นที่ย่านเลื่อนฤทธิ์มีลักษณะโดดเด่นที่เป็นพื้นที่ของการประกอบพาณิชย์กรรม นั่นคือ การเป็นย่านค้าส่งและปลีกสินค้าประเภทผ้าทอม้วนนานาชาติที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการขยายตัวของการค้าผ้าในพื้นที่ตลาดสำเพ็ง ถึงแม้ว่าในพื้นที่จะยังมีกิจกรรมอื่นๆปะปนอยู่ด้วย เช่น การค้าส่งและปลีกสินค้าจำพวก อุปกรณ์ ฮาร์ดแวร์ รับผิดชอบเสื้อโหล ยา บริการอื่นๆ แต่ก็ไม่สำคัญเท่ากิจกรรมการค้าส่งผ้าทอม้วนที่ได้กลายเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ย่านนี้ในสายตาของผู้คนภายนอกไปแล้ว

บรรยากาศของพื้นที่ก่อนการทาสีอาคาร ปรับปรุงสภาพแวดล้อม ก่อนปี 2546

ภาพที่ 4.8 บริเวณด้านถนนเยาวราช
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 4.9 บริเวณจุดจอดรถโดยสารประจำทาง
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

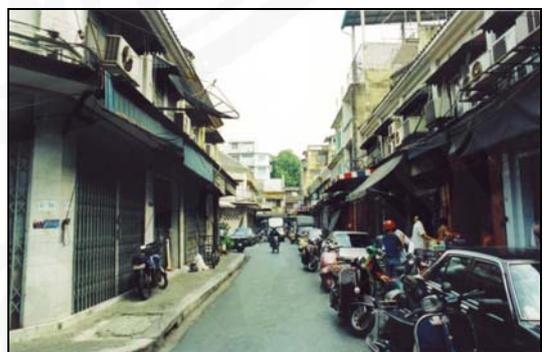
ภาพที่ 4.10 บรรยากาศปากซอยเลื่อนฤทธิ์ 3
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 4.11 ความแออัดด้านการใช้พื้นที่สัญจร
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 4.12 บรรยากาศในซอยเลื่อนฤทธิ์ (ซอยกลาง)
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 4.13 บรรยากาศในย่านเลื่อนฤทธิ์
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

บรรยากาศของพื้นที่ก่อนการทาสีอาคาร ปรับปรุงสภาพแวดล้อม ก่อนปี 2546

ภาพที่ 4.14 การสัญจรภายในพื้นที่
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

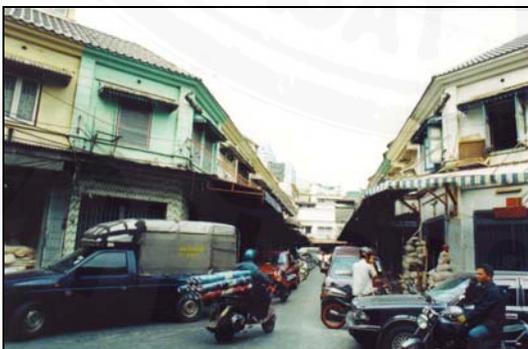
ภาพที่ 4.15 บรรยากาศในซอยเลื่อนฤทธิ์ 3
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 4.16 บรรยากาศภายในพื้นที่
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 4.17 บรรยากาศในซอยเลื่อนฤทธิ์ 3
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 4.18 การขนถ่ายสินค้าในพื้นที่
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

ภาพที่ 4.19 บริเวณปากซอยเลื่อนฤทธิ์ 1
ที่มา : สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

บริเวณภายนอกพื้นที่หลังการทาสีอาคาร ปรับปรุงสภาพแวดล้อม ปี 2546

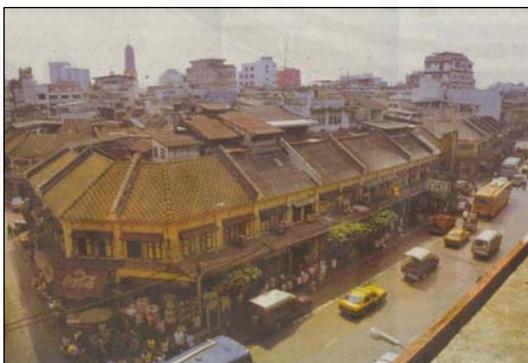
ภาพที่ 4.20 ภาพมุมสูงบริเวณซอยเลื่อนฤทธิ์ 1
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

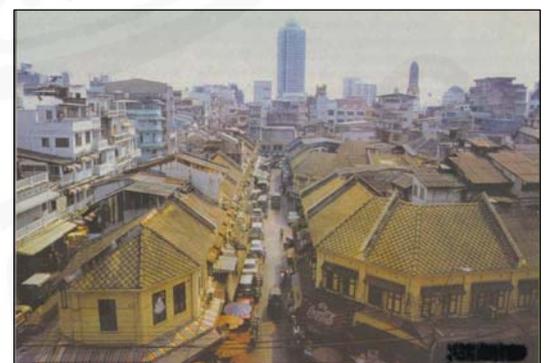
ภาพที่ 4.21 บริเวณด้านหน้าพื้นที่ติดถนนเยาวราช
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

ภาพที่ 4.22 ภาพมุมสูงบริเวณถนนเยาวราชเกือบถึงแยกวัดตึก
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

ภาพที่ 4.23 มุมสูงบริเวณจุดจอดรถประจำทาง
ที่มา : พรชัย ลากดำรงค์ (2547)

ภาพที่ 4.24 ซอยเลื่อนฤทธิ์ 3 อาคารด้านถนนมหาจักร
ที่มา : พรชัย ลากดำรงค์ (2547)

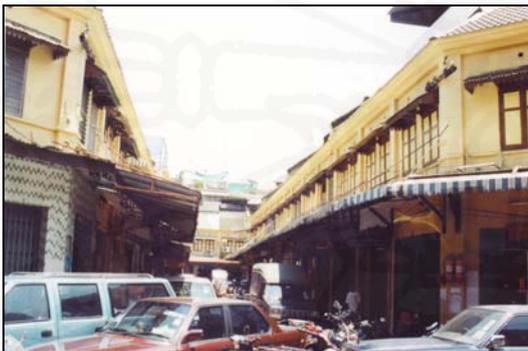
บริเวณด้านในของพื้นที่ หลังการทาสีอาคาร ปรับปรุงสภาพแวดล้อม ปี 2546

ภาพที่ 4.25 บรรยากาศในซอยเลื่อนฤทธิ์ 3
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

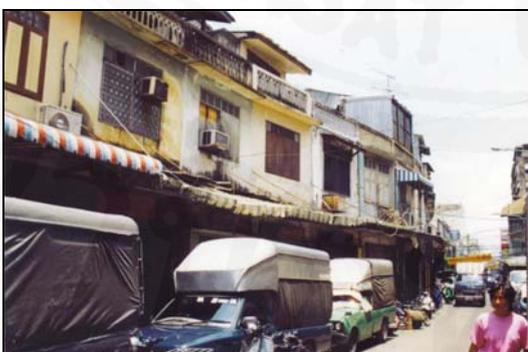
ภาพที่ 4.26 บรรยากาศภายในซอยเลื่อนฤทธิ์ 3
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

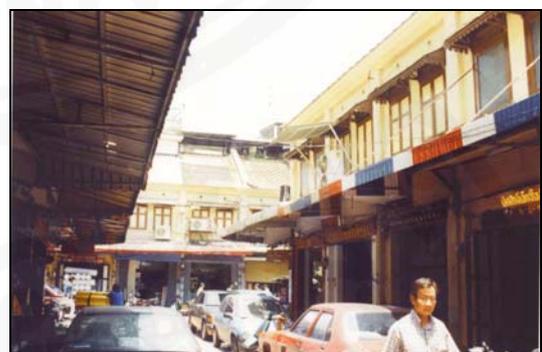
ภาพที่ 4.27 ความแออัดของรถยนต์ในซอยกลาง
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

ภาพที่ 4.28 กลุ่มอาคารด้านหลังติดกับตลาดสำเพ็ง
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

ภาพที่ 4.29 กลุ่มอาคารด้านถนนมหาจักร
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

ภาพที่ 4.30 บรรยากาศในซอยเลื่อนฤทธิ์ 2
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

บริเวณด้านใน - ด้านนอกของพื้นที่ หลังการทาสีอาคาร ปรับปรุงสภาพแวดล้อม ปี 2546

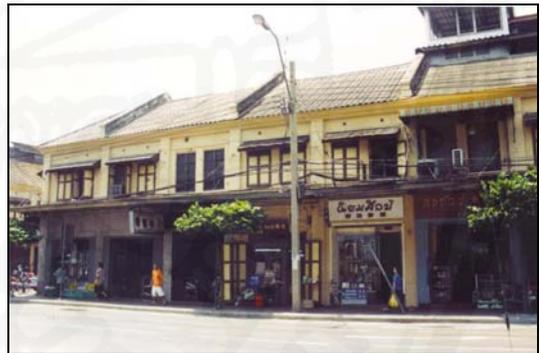
ภาพที่ 4.31 บรรยากาศในซอยเลื่อนฤทธิ์ 1
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

ภาพที่ 4.32 ความสวยงามของอาคารในพื้นที่
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

ภาพที่ 4.33 บรรยากาศในซอยเลื่อนฤทธิ์ 3
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

ภาพที่ 4.34 ร้านค้าด้านหน้าพื้นที่ ถนนเยาวราช
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

ภาพที่ 4.35 บรรยากาศบริเวณปากซอยเลื่อนฤทธิ์ 1
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

ภาพที่ 4.36 บรรยากาศบริเวณปากซอยเลื่อนฤทธิ์ 3
ที่มา : กรมศิลปากร (2546)

4. ผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่

จากการสำรวจกิจกรรมบนพื้นที่ของย่านเลือนฤทธิ์ในปัจจุบัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นพบว่าพื้นที่นี้มีสัดส่วนของความหลากหลายทางอาชีพไม่มากนัก โดยมีกิจกรรมของการค้าส่งผ้าม้วนเป็นจำนวนมากที่สุดที่สำรวจพบถึง 100 ร้าน หรือคิดเป็นร้อยละ 71 ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ ตามมาด้วยกิจกรรมการค้าอื่นๆ ที่มีสัดส่วนน้อยลงมา ในแต่ละวันกิจกรรมการค้าของแต่ละร้านล้วนมีลูกค้า เข้า ออก ติดต่อซื้อขายสินค้าอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ตำแหน่งที่ตั้งของย่านเลือนฤทธิ์กับพื้นที่โดยรอบที่มีย่านการค้าสำคัญหลายแห่ง อาทิ คลองถม สำเพ็ง ทรงวาด ราชวงศ์ ตลาดเก่า ตลาดสะพานหัน สะพานเหล็ก ตลาดพาหุรัด จึงมีผู้คนสัญจรผ่านพื้นที่ไปมาตลอดทั้งวัน เนื่องจากมีถนน ตรอก ซอก ซอยเชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึง ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้ลักษณะของกลุ่มผู้คนที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ในย่านเลือนฤทธิ์นั้นมีความหลากหลายตามไปด้วย

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดลักษณะกลุ่มผู้คนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับพื้นที่บริเวณย่านเลือนฤทธิ์ออกเป็นประเภทต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนมากยิ่งขึ้น ตามแนวทางของ Jirapa Worasiangsok (2005) ซึ่งได้จัดหมวดหมู่ของกลุ่มผู้คนในพื้นที่เมือง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปประกอบการวางแผนเมืองและการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงได้จัดหมวดหมู่ของกลุ่มผู้คน (Social Categories) ตามความเกี่ยวข้องกับพื้นที่ย่านเลือนฤทธิ์ออกเป็น 4 ประเภท คือ

- 1) กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ย่านเลือนฤทธิ์
- 2) กลุ่มคนที่เข้ามาประกอบอาชีพในพื้นที่ย่านเลือนฤทธิ์แต่อาศัยอยู่ที่อื่น
- 3) กลุ่มคนที่ใช้พื้นที่เป็นทางผ่านเพื่อเปลี่ยนรูปแบบของการสัญจรและอาจใช้บริการบ้างตอนเดินผ่าน
- 4) กลุ่มคนที่ตั้งใจมาใช้บริการในพื้นที่จริงๆ

กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ย่านเลือนฤทธิ์ เป็นกลุ่มคนที่อาศัยและประกอบอาชีพอยู่ในพื้นที่ โดยส่วนใหญ่จะเป็นคนเก่าแก่ที่อยู่มานาน ที่มีความผูกพันกับพื้นที่ ผู้คนกลุ่มนี้ได้แก่ผู้ที่ประกอบกิจกรรมการค้าประเภทต่างๆ เช่น ค้าส่งผ้าม้วน รับผิดชอบโหล วัสดุ อุปกรณ์ประเภทฮาร์ดแวร์ ฯ ซึ่งเช่าที่ดินและอาคารของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ผู้ประกอบการค้าเหล่านี้จะใช้อาคารที่เช่าเป็นทั้งร้านค้าส่ง โกดังเก็บสินค้า ตลอดจนในการอยู่อาศัยบางส่วน ทั้งชั้นบนและชั้นล่างของอาคารหรืออาคารที่เป็นส่วนต่อเติมชั้นใหม่

กลุ่มคนที่อยู่อาศัยและค้าขายในพื้นที่นี้จะมีอยู่จำนวนน้อยมาก ซึ่งจะไม่ตรงกับข้อมูลทะเบียนราษฎรของสำนักงานสัมพันธวงศ์ (2543) ที่สำรวจพบว่าในพื้นที่ที่มีจำนวน 196 ครอบครัวยุค มีสมาชิกทั้งหมด 425 คน โดยแยกเป็นเพศชาย 212 คน และเพศหญิง 213 คน เนื่องจากบุคคลที่มีข้อมูลอยู่ทะเบียนราษฎรไม่ได้อาศัยอยู่จริงในพื้นที่ ซึ่งจะได้กล่าวในกลุ่มคนประเภทต่อไป

สำหรับรายได้เฉลี่ยของคนในย่านเล็อนฤทธิซึ่งประเมินจากรายได้ในพื้นที่แขวงจักรวรรดิสูงถึง 146,248 บาท ต่อคน/ปี (สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ 2546) นอกจากนี้ หากจะพิจารณากลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตามลักษณะทางชาติพันธุ์ จากการสำรวจพบว่าพื้นที่แห่งนี้ประกอบไปด้วยกลุ่มคนไทย 2 กลุ่มหลักๆ คือ คนไทยเชื้อสายจีนที่เป็นกลุ่มชนซึ่งมีการอพยพเข้ามาจำนวนมากตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่อยมา และคนไทยเชื้อสายอินเดียที่เป็นกลุ่มชนซึ่งอพยพเข้ามามากในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 และหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยจำนวนของคนไทยเชื้อสายจีนจะอยู่ในสัดส่วนที่มากกว่า ลักษณะนิสัยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของคนทั้งสองกลุ่มนี้ คือ การมีความสามารถในการประกอบธุรกิจการค้าและความขยันขันแข็ง จึงมีส่วนทำให้กิจการของแต่ละร้านมั่นคง สร้างผลกำไร และมีการสืบทอดอาชีพจนสู่คนในรุ่นลูกหลาน

หากได้เดินสำรวจภายในบริเวณพื้นที่ที่สามารถที่จะพบเห็นความชัดเจนของกิจกรรมการค้าของกลุ่มคนใน 2 ชาติพันธุ์นี้ได้จากชื่อร้านค้าแต่ละร้านที่มีเอกลักษณ์ทางภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น กลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน อาทิ จิ้นเฮง เปงซุ่นเซียง บู้เซ็ง จิ้งตังกี้ ตั่งเกียเล็ง ไคว้อ้วหลี เล่าฮัวเซ็ง ห่วงสินไห้ ว่านฝอลี่ ย่งเซ็งหลี ไคว้อ้วฮอง จื่อฮวดและอื่นๆ กลุ่มคนไทยเชื้อสายอินเดีย อาทิ ซิงห์พานิชเอ็นเตอร์ไพรส์ โมฮันอิมเบ็กส์ ปากหวานพรประสิทธิ์ กฤษณาเท็กซ์ไทล์ รวยารามแอนด์ซันส์ (ราชเท็กซ์ไทล์) ใจกว้างพานิช กุมารเท็กซ์ไทล์ ศรีทศกราลเอ็นเตอร์ไพรส์ เป็นต้น

กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ที่อื่นแต่เข้ามาทำการค้าขายหรือรับจ้างในพื้นที่ สามารถแบ่งออกได้ 4 กลุ่มหลักๆ คือ

- 1) กลุ่มผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่มาก่อน ส่วนใหญ่เป็นบุคคลซึ่งมีข้อมูลอยู่ในทะเบียนราษฎรของพื้นที่ แต่ในปัจจุบันได้ย้ายออกไปอยู่บริเวณย่านชานเมือง เนื่องจากพื้นที่ซึ่งเขาอยู่ไม่มีไม่เพียงพอกับความต้องการของสมาชิกในครอบครัวที่ขยายเพิ่มขึ้นจึงไปหาที่อยู่ใหม่ การใช้พื้นที่ของคนกลุ่มนี้จึงเป็นเพียงร้านค้าและโกดังเก็บสินค้าเท่านั้น ผู้คนกลุ่มนี้ในช่วงเข้า

ประมาณ 08.00 น. จะเดินทางเข้ามาประกอบอาชีพในพื้นที่พอช่วงเย็น ประมาณ 16.30 น. ก็จะทยอยกันกลับบ้านพักในย่านชานเมือง โดยมีสัดส่วนที่มากกว่าผู้คนกลุ่มอื่นๆ

2) กลุ่มคนที่อาศัยอยู่นอกพื้นที่แต่เข้ามาประกอบอาชีพในย่านเลือนฤทธิ์โดยเช่าพื้นที่จากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ การเช่าช่วงต่อจากผู้ที่มีสัญญาเช่าพื้นที่อีกทีหนึ่ง หรือการเช่าสิทธิจากผู้เช่าเดิมที่ย้ายออกไป ซึ่งลักษณะการเช่าในสองประเภทหลังจะมีราคาเช่าที่สูงกว่าจากการเช่าจากสำนักงานทรัพย์สินฯ โดยตรง ผู้คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้เช่าในกลุ่มค้าส่งผ้าทอ ผ้าม้วนรายใหม่ๆ ซึ่งมีจำนวนพอสมควร

3) กลุ่มลูกจ้าง ที่เข้ามาทำงานตามร้านค้าต่างๆภายในพื้นที่ สามารถแบ่งตามอาชีพได้ 2 ลักษณะ คือ กลุ่มแรกจะเป็นพนักงานสำนักงานที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ โดยเฉพาะในกิจกรรมการค้าส่งผ้าทอ ผ้าม้วน จะทำหน้าที่เป็นเสมียน การทำรายการรับส่งสินค้า ตรวจสอบสินค้า บัญชีบริษัท เบิกสินค้า ส่งสินค้า

อีกกลุ่มหนึ่งคือแรงงานที่ทำหน้าที่ในการขนถ่ายสินค้าพบมากในกิจกรรมการค้าส่งผ้า เช่นเดียวกัน เนื่องลักษณะของการซื้อขายสินค้าจะมีการติดต่อจากผู้ซื้อภายนอกพื้นที่โดยส่วนใหญ่มักจะติดต่อผ่านทางโทรศัพท์หรือการให้ผู้แทนของร้าน(เซล)นำออกไปเสนอขายนอกพื้นที่ ดังนั้น นายจ้างแต่ละร้านจึงต้องมีลูกจ้างประเภทนี้ช่วยนำสินค้าไปส่งยังลูกค้าภายนอก ส่วนสินค้าผ้าที่เข้ามาส่งในพื้นที่แต่ละวันมีเป็นจำนวนพอสมควร ทำให้ผู้ประกอบการจำเป็นต้องจ้างแรงงานเหล่านี้เพื่อมาช่วยขนถ่ายสินค้ามากตามไปด้วย ร้านค้าส่งผ้าแห่งหนึ่งๆจะมีจำนวนแรงงานที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับขนาดของกิจการแต่ละบริษัท แรงงานเหล่านี้เกือบทั้งหมดเป็นกลุ่มชาวอีสาน โดยจะเริ่มทยอยกันมาทำงานในช่วงเวลาประมาณ 8.00 น. จนกระทั่งเวลาประมาณ 17.00 น. จึงแยกย้ายกันกลับบ้าน โดยจากการสำรวจสอบถามจากเจ้าของกิจการในพื้นที่ กล่าวว่าร้านค้าส่งผ้าแห่งหนึ่งๆจะมีลูกจ้างไม่ต่ำกว่า 5 คน จึงคาดว่าน่าจะมีการจ้างงานในบริเวณย่านแห่งนี้ไม่ต่ำกว่า 500 คน เพราะบริเวณพื้นที่นี้ถือเป็นจุดเชื่อมโยงและการกระจายสินค้าให้กับโรงงานผลิตสิ่งทอที่สำคัญของประเทศแห่งหนึ่ง

4) กลุ่มหาบเร่ แผงลอย หากพิจารณาในเชิงเศรษฐศาสตร์ผู้คนกลุ่มนี้ทำอาชีพที่มีลักษณะเป็นเศรษฐกิจแบบไม่เป็นทางการ (Informal Economy /Petty Commodity) มีลักษณะสำคัญคือไม่ต้องเสียภาษี ลงทุนน้อยติดตั้งและเคลื่อนย้ายกิจการได้ง่าย จากการสำรวจพบว่าแผงลอยเหล่านี้ส่วนหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ประจำภายในบริเวณพื้นที่ (Static hawker Unit) สามารถแบ่งได้ 2 กลุ่มหลักๆ ตามลักษณะสินค้าและบริการที่จำหน่าย คือ กลุ่มแรก คือ

กลุ่มร้านค้าแผงลอยประเภทจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม ลักษณะของการตั้งร้านค้าจะตั้งอยู่บนบาทวิถี ซึ่งจากการเดินสำรวจพบประมาณ 18 ร้าน เช่น ร้านอาหารตามสั่ง ก๋วยเตี๋ยวราดหน้า ข้าวต้มเลือดหมู ข้าวขาหมู ผัดไทย ส้มตำ ข้าวเหนียว ไก่ย่าง เกาเหลา น้ำอ้อย กาแฟสด น้ำจิ้มเลี้ยง เก๊กฮวย น้ำอัดลมและเครื่องดื่มประเภทต่างๆ กิจกรรมการค้าเหล่านี้ได้รับการให้บริการจากกลุ่มผู้คนภายในและบริเวณพื้นที่ข้างเคียงจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มพนักงานและกลุ่มแรงงานที่จะมารับประทานอาหารในช่วงกลางวันและช่วงบ่าย ร้านค้าแผงลอยโดยส่วนใหญ่หลังจากเก็บร้านแล้วโดยเฉพาะร้านที่ตั้งอยู่ทางตอนในของพื้นที่จะตั้งรถเข็น โต๊ะข้าวของอยู่ตรงพื้นที่นั้นมิได้มีการเคลื่อนย้ายไปไหน หรือบางร้านมีการฝากไว้กับร้านค้าที่มีพื้นที่ว่างบางร้าน ที่ตั้งของร้านค้าเหล่านี้จะกระจายตัวอยู่มากในบริเวณชอยเลื่อนฤทธิ์ด้านถนนจักรวรรดิ ชอยเลื่อนฤทธิ์ 1 และ 3 ส่วนกลุ่มที่สอง คือกลุ่มร้านค้าแผงลอยประเภทจำหน่ายสินค้าและบริการต่างๆ ที่สำรวจพบมีประมาณ 10 ร้าน ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณปากชอยเลื่อนฤทธิ์ด้านที่ติดกับถนนจักรวรรดิริมบาทวิถีและบริเวณจุดจอดรถโดยสารประจำทางด้านหน้าของพื้นที่ริมถนนเยาวราช กิจกรรมการค้าและบริการเหล่านี้ เช่น การจำหน่ายล็อตเตอรี่ ลูกอม ชุดนอนสตรี รับซ่อมเสื้อผ้า อุปกรณ์ช่างในครัวเรือน การจำหน่ายเข็มขัดแว่นตา และยาหรือสารเคมีสำหรับกำจัดหนู แมลงสาบ มดภายในบ้าน กลุ่มร้านค้าเหล่านี้จะเริ่มตั้งแผงเวลา 8.30 น.จนเวลา 17.30 น.ถึงเลิกบริการ

กลุ่มคนที่ใช้พื้นที่บริเวณย่านเลื่อนฤทธิ์เป็นทางผ่านหรือเพื่อเปลี่ยนรูปแบบของการสัญจรและอาจใช้บริการบ้างขณะเดินผ่าน

ด้วยตำแหน่งที่ตั้งของย่านที่ติดต่อกับย่านการค้าสำคัญหลายแห่ง อีกทั้งยังมีระบบสัญจรทั้งทางเดินเท้าและทางรถที่เชื่อมต่อกันอย่างทั่วถึงจึงทำให้มีผู้คนมากหน้าหลายตาใช้พื้นที่ของย่านเป็นเส้นทางผ่านอยู่หลายกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วย

1) กลุ่มของผู้คนที่มาจับจ่ายซื้อของในย่านต่างๆโดยรอบพื้นที่ อาทิ สำเพ็ง ราชวงศ์ ทรงวาด คลองถม พาหุรัด เวียงนครเขมม วจักร ที่ต้องการซื้อสินค้าในย่านเหล่านี้อาจเดินผ่านพื้นที่ หยุดซื้อของรับประทานจากร้านค้า แผงลอยในพื้นที่ หรือเมื่อซื้อสินค้าเสร็จแล้วจากย่านต่างๆ เดินมาขึ้นรถประจำทางกลับบ้านในบริเวณด้านหน้าพื้นที่ติดถนนเยาวราช ซึ่งจากการสำรวจพบว่ามียอดโดยสารประจำทางเกือบ 20 สายผ่านหน้าพื้นที่

2) กลุ่มคนทำงาน นักเรียน นักศึกษา เนื่องจากบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ของย่านมีหน่วยงานทางธุรกิจหลายแห่งไม่ว่าจะเป็นสถาบันการเงินบริเวณแยกราชวงศ์เรื่อยลงมา เช่น

ธนาคารกสิกรไทย กรุงไทย ธนชาติ ทหารไทย โรงแรมแกรนด์ไฮน่า บริษัท ห้างร้านต่างๆ รวมทั้งสถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียนวัดชัยชนะสงคราม โรงเรียนวัดจักรวรรดิ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ วิทยาเขตบพิตรพิมุข กลุ่มผู้คนเหล่านี้บางส่วนจะใช้เส้นทางของย่านเลื้อนฤทธิ์เป็นทางผ่านโดยเฉพาะจากการเดินทางมาด้วยรถโดยสารประจำทางในถนนเยาวราชมาลงที่จุดจอดรถโดยสารบริเวณหน้าพื้นที่และเดินไปยังสถานที่ทำงานหรือโรงเรียน ซึ่งจะเห็นภาพได้ชัดเจนในช่วงเช้าและช่วงเย็นของทุกวัน

3) กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาประกอบอาชีพในบริเวณพื้นที่แต่จะเป็นไปในลักษณะของการค้าชั่วคราวโดยใช้พื้นที่ของย่านเป็นเส้นทางผ่าน คือ กลุ่มของรถเข็น และคานหาบ ที่มีลักษณะของการค้าที่มีการเคลื่อนที่เพื่อทำการค้าตลอดเวลา (Mobile hawker Unit) ไม่หยุดจำหน่ายอยู่กับที่ โดยจะอาศัยพาหนะ เช่น รถเข็น จักรยาน รถซาเล้ง ไม้เคลื่อนที่บนท้องถนน การถือหรือแขวนสินค้าไว้กับตัว และอีกส่วนหนึ่งคือลักษณะการค้าที่มีการเคลื่อนที่เป็นบางเวลา (Semistatic hawker unit) โดยจะไม่หยุดจำหน่ายสินค้าอยู่กับที่เป็นเวลานานๆ แต่จะหยุดจำหน่ายสินค้ากับที่ชั่วคราวเป็นเวลานสั้นๆ แล้วจะเคลื่อนย้ายไปจำหน่ายในสถานที่อื่นๆ ต่อไป หาบเร่แผงลอยเหล่านี้อาจจะจงใจหรือใช้บริเวณนี้เป็นเส้นทางผ่าน สำหรับสินค้าที่จำหน่าย เช่น พืชผัก ผลไม้ ขนมหวาน ส้มตำ ไอศกรีม อุปกรณ์ทำความสะอาดบ้าน ของใช้เบ็ดเตล็ดประเภทต่างๆ เป็นต้น

4) กลุ่มของนักท่องเที่ยวที่นิยมเดินชมบรรยากาศย่านการค้าในพื้นที่สัมพันธวงศ์ โดยเฉพาะในด้านของถนนเยาวราชที่เริ่มต้นจากวงเวียนโอเดียนเรื่อยมา ซึ่งจะมีกิจกรรมการค้าหลากหลายรูปแบบ อีกทั้งยังมีศาสนสถานทั้งวัดไทย วัดจีน รวมไปถึงอาคารบ้านเรือนที่มีความสวยงามทางสถาปัตยกรรมตามตรอก ซอก ซอยต่างๆ ที่ยังปรากฏให้เห็นอยู่

กลุ่มคนที่จงใจเข้ามาใช้บริการในพื้นที่ คือ กลุ่มคนที่เดินทางมาจากที่ต่างๆ โดยจงใจมาใช้บริการเฉพาะอย่างในพื้นที่จริงๆ ซึ่งประกอบไปด้วยประชากร 4 กลุ่มหลักๆ คือ

1) กลุ่มพ่อค้าส่งผ้าที่เข้ามาสั่งซื้อสินค้าโดยตรงภายในพื้นที่ และตัวแทนร้านค้าจากภายนอก(เขต) ซึ่งเข้ามานำเสนอสินค้าให้กับร้านค้าผ้าภายในพื้นที่ หรือส่งสินค้าให้กับทางร้านค้าภายในพื้นที่ซึ่งได้มีการสั่งซื้อกันทางโทรศัพท์มาก่อนแล้ว ถือเป็นกลุ่มคนที่มีสัดส่วนมากที่สุดในการจงใจเข้ามายังพื้นที่ ช่วงเวลาที่เข้ามาจะเริ่มตั้งแต่ช่วงเช้าไปจนถึงช่วงเย็น โดยการนำรถบรรทุกขนถ่ายสินค้าในลักษณะของรถกระบะ 4 ล้อ และที่นิยมมากที่สุดคือรถจักรยานยนต์ (เวสป้า) เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากบริเวณพื้นที่นี้มีข้อกำหนดจากทางราชการ

ในการห้ามนำรถขนส่งสินค้าขนาดใหญ่เข้ามาผนวกกับปัญหาทางด้านการจราจรของถนนเยาวราชและใกล้เคียงที่คับคั่งอยู่ตลอดเวลา

2) กลุ่มลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการร้านค้ารอบบริเวณพื้นที่ที่ย่อยแรก ด้านที่ติดกับถนนเยาวราชและถนนจักรวรรดิซึ่งจะมีกิจกรรมการค้าที่หลากหลายแตกต่างจากตอนในของพื้นที่ที่มีแต่การค้าผ้าผืนเป็นส่วนใหญ่ จากการสังเกตพบบรรยากาศความคึกคักของการจับจ่ายใช้สอยอย่างต่อเนื่องของกิจกรรมทางการค้าที่สำคัญ ใน 2 จุด คือ ซอยเลื่อนฤทธิ์ด้านถนนจักรวรรดิ บริเวณหัวมุมตรงแยกวัดตึก โดยเฉพาะ บริษัทศรีสำอาง จำกัด ที่ค้าส่งส่วนประกอบ วัตถุดิบของอุปกรณ์การทำขนม คุกกี้ น้ำมัน นํ้ายาชนิดต่างๆ และอีกจุดคือ บริเวณตรงจุดป้ายจอดรถประจำทางหน้าห้างหุ้นส่วนจำกัด ล.เสียดเสียด ร้านทรงศิลป์ ห้างหุ้นส่วนจำกัดตั้งแข่งฮวด จำกัด ที่จำหน่ายอะไหล่ วัสดุ อุปกรณ์ประเภทฮาร์ดแวร์ จากการสอบถามเจ้าของกิจการส่วนใหญ่ลูกค้าของแต่ละร้านนั้นจะเป็นลูกค้าเก่าแก่ที่รู้จักและมีการติดต่อค้าขายกันมานาน และอีกส่วนเป็นลูกค้าขาจรทั่วไป นอกจากนี้ยังรวมไปถึงกลุ่มผู้ป่วยที่เข้ามารักษาพยาบาลในคลินิกโพรเจกชันการแพทย์ ซึ่งคิดค่ารักษาในราคา 30 บาท ในช่วงเวลาเย็นๆของทุกวัน

3) กลุ่มของพนักงานและลูกจ้างรอบๆพื้นที่ที่ตั้งใจเข้ามาใช้บริการหาบเร่งแผงลอยซึ่งตั้งกระจายอยู่ภายในตัวพื้นที่ ทั้ง 3 ซอย และซอยเลื่อนฤทธิ์ด้านที่ติดกับถนนจักรวรรดิ โดยเฉพาะการเข้ามาพักรับประทานอาหารในช่วงกลางวัน

4) กลุ่มของพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาทำการค้าขายสินค้าในบริเวณพื้นที่ด้านริมถนนมหาจักร ซึ่งบริเวณนี้จะมีตลาดนัดจำหน่ายสินค้าประเภทของกีฬา เสื้อผ้า เครื่องประดับ กระเป๋า สินค้าที่ระลึกต่างๆ ในช่วงเวลาประมาณ 02.00 น. – 08.00 น. ของทุกวัน (ยกเว้นวันจันทร์) โดยมีการปิดถนนห้ามรถสัญจรตั้งแต่ริมปากทางเข้าถนนมหาจักรผ่านตัวพื้นที่และเลี้ยวขวาเข้าไปออกที่ซอยวานิช 1 ตรงตรอกหัวเม็ดด้านถนนจักรวรรดิ พ่อค้าแม่ค้าส่วนหนึ่งได้อาศัยพื้นที่ริมฟุตบาท ตลอดจนประตูหน้าร้านในกลุ่มอาคารด้านถนนมหาจักร เป็นที่วางแขวนสินค้าจำหน่ายและบางส่วนได้นำรถยนต์ส่วนบุคคลเข้ามาจอดในพื้นที่ซึ่ง ได้มีการจัดเก็บค่าจอดรถเพื่อนำมาเป็นค่าดูแลรักษาพื้นที่

กลุ่มคนประเภทที่สี่นี้นับมีความสำคัญต่อกลุ่มผู้ประกอบการในพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกลุ่มของพ่อค้าหรือตัวแทน(เซล)ค้าส่งผ้า ซึ่งเป็นการให้ภัยถึงการดำรงอยู่ของการเป็นย่านการค้าส่งผ้าในบริเวณนี้

โดยสรุปแล้วลักษณะของกลุ่มผู้คนที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธินั้นมีความหลากหลายอยู่มากถึงแม้ว่ารูปแบบกิจกรรมต่างๆของพื้นที่จะโดดเด่นอยู่ที่การค้าส่งผ้าเป็นหลัก ทั้งนี้เป็นผลมาจากองค์ประกอบหลายด้าน เช่น ลักษณะทางกายภาพ ย่านการค้าที่สำคัญที่ตั้งอยู่โดยรอบพื้นที่ ระบบการคมนาคม กล่าวคือการมีถนน ตรอก ซอก ซอยต่างๆ ที่เอื้อต่อการสัญจรไปมาของผู้คน ปัจจัยดังกล่าวจึงเป็นส่วนผลักดันให้พื้นที่แห่งนี้เป็นย่านสำคัญทางเศรษฐกิจไม่น้อยไปกว่าพื้นที่อื่นๆในเขตสัมพันธวงศ์

6. กลุ่มและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนในพื้นที่

จากการสัมภาษณ์และการสังเกตการใช้ชีวิตของผู้คนในพื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิแห่งนี้พบรูปแบบของกลุ่มทางสังคมใน 3 ลักษณะที่สำคัญ คือ

1) กลุ่มเพื่อนบ้าน (neighborhood) อันเป็นรูปแบบของกลุ่มคนในพื้นที่หรือชุมชนเล็กๆที่มีลักษณะเป็นบริเวณที่ไม่กว้างใหญ่นัก และผู้คนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดแบบพบเห็นหน้ากันอยู่เสมอ มีวิถีชีวิตและลักษณะทางสังคมที่คล้ายกัน โดยกลุ่มคนในพื้นที่เกิดขึ้นจากการสังสรรค์อย่างไม่เป็นทางการหรืออย่างเป็นทางการเป็นกันเองของบุคคลที่อยู่บ้านใกล้เคียงกัน (ราชบัณฑิตยสถาน 2549 :175) อย่างไรก็ตาม เนื่องจากพื้นที่ตรงนี้มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน มีการหมุนเวียนของผู้คนที่เข้า-และออกมากมายในแต่ละช่วงเวลา ทั้งในแง่ของกลุ่มคนดั้งเดิมที่อาศัยมาตั้งแต่รุ่นเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ซึ่งในปัจจุบันเหลืออยู่เป็นจำนวนน้อยมาก (จากการสัมภาษณ์กล่าวกันว่าเหลือไม่ถึง 10 เปอร์เซ็นต์) การเข้ามาอยู่ใหม่ของกลุ่มคนที่มาจากทางตอนในของตลาดสำเพ็งในช่วงที่ตลาดการค้าผ้าม้วนขยายตัว กลุ่มคนที่ย้ายมาจากต่างจังหวัด และกลุ่มคนไทยเชื้อสายอินเดียนที่ขยับขยายการค้ามาจากพื้นที่ย่านพาหุรัด กลุ่มของคนไทยแท้ ซึ่งคนแต่ละกลุ่มต่างก็มีรูปแบบการใช้ชีวิตบนพื้นที่ชุมชนแห่งนี้ต่างกันออกไป บางคนอยู่อาศัยในพื้นที่ตลอด บางคนเข้ามาใช้พื้นที่เฉพาะในช่วงเวลาทำงาน

ดังนั้น ด้วยความหลากหลายของวิถีชีวิตผู้คนในพื้นที่แห่งนี้จึงทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมในฐานะที่เป็นเพื่อนบ้านกันของแต่ละบ้านหรือครอบครัวหนึ่งๆจึงมีลักษณะที่แตกต่างหลากหลายกันออกไปด้วย อาทิ

- ความสัมพันธ์แบบสนิทสนม

เป็นความสัมพันธ์ที่พบมากในกลุ่มของคนที่ย้ายมาอยู่ในพื้นที่รุ่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น ในกลุ่มคนจีนที่อพยพเข้ามาตั้งกิจการค้าขายเล็กๆน้อยๆและค่อยๆขยายเติบโตขึ้น หรือบางคนพัฒนาตนเองจากลูกจ้างรับชิ้นผ้าในตลาดสำเพ็งและเข้ามาตั้งกิจการในพื้นที่พร้อม กับเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน ซึ่งจะมีการติดต่อไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ มีการทำกิจกรรมร่วมกัน นอกเวลางาน เช่น การไปท่องเที่ยวด้วยกัน การไปงานที่บ้านอื่นจัด การซื้อของฝากระหว่าง กันและสามารถสังเกตเห็นได้ชัดเจนจากการมีสถานะน้ำชา คือ การนั่งรับประทานน้ำชา หรือที่ เรียกกันทางภาษาจีนว่า “เจียะเต้” ที่จะปรากฏขึ้นเป็นประจำทุกวันในบริเวณชอยกลางในช่วง บ่ายๆ เป็นลักษณะของการนั่งจับกลุ่มพูดคุยสนทนากันถึงเรื่องราวทั้งสถานการณ์เศรษฐกิจ การเมือง สถานการณ์การค้าต่างๆ ของแต่ละคน คำที่มักจะได้ยินการทักทายอยู่เสมอ เช่น “จ้อๆ เจียะเต้” “เซ็งลี้ฮ้อหม้อ” (นั่งๆก่อน กินน้ำชากัน, ค้าขายดีไหม) เช่นเดียวกับกลุ่มคน อินเดียซึ่งมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี เนื่องจากการสัมภาษณ์พบว่า การเข้ามา ประกอบกิจกรรมการค้าของคนอินเดียในพื้นที่ส่วนใหญ่ จะเข้ามาในลักษณะของการที่คนใด คนหนึ่งเข้ามาอยู่ก่อน พอเมื่อมีห้องว่างหรือการย้ายออกก็จะมีการติดต่อชักชวนพรรคพวกใน กลุ่มคนอินเดียที่ค้าขายผ้าด้วยกันเข้ามาเช่าหรือเช่าพื้นที่ โดยปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจาก การเกาะกลุ่มครอบครองพื้นที่ค้าขายภายในบริเวณอาคารด้านติดกับถนนมหาจักร ซึ่งเกือบ ทั้งหมดจะเป็นคนอินเดียจึงถือเป็นความสัมพันธ์ในรูปแบบของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่ปรากฏ ขึ้นอีกกลุ่มหนึ่งด้วย

นอกจากนี้ เพื่อสร้างบรรยากาศของความสนิทสนมกลมเกลียวกันภายในพื้นที่ทาง คณะกรรมการชุมชนยังได้มีการจัดให้มีพิธีไหว้เจ้าประจำปีของชุมชนขึ้นซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัย ที่ช่วยก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันของคนในพื้นที่ โดยงานนี้จะจัดในช่วง กลางเดือนธันวาคมของทุกปี ในทางภาษาจีนจะเรียกว่าการไหว้ “ไป เฟ็ง อัง” หรือ “เสี่ย ซิ่ง” เป็นการไหว้ขอบคุณพระเจ้าก่อนขึ้นปีใหม่ในหมู่คนจีน ในอดีตนั้นเคยจัดงานนี้อย่างยิ่งใหญ่ เป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะในช่วงกลางคืนคึกคักมาก คนที่อยู่ในพื้นที่แห่งนี้มานานท่านหนึ่ง เล่าว่า แต่ก่อนนี้แต่ละชอยภายในพื้นที่จะมีหอสพตั้งแสดงอยู่ทุกชอย คือ มีทั้ง คณะงิ้ว ลิเก และหนัง มีอาหาร ขนม ของกินขายกันอย่างสนุก คนที่อยู่ในแถบเยาวราชนี้จะมาเที่ยวที่นี่กัน มาก โดยเฉพาะในบริเวณเลื้อนฤทธิ์กับเวียงนครเขมขะจัดงานใหญ่คู่กันมาตลอด อย่างไรก็ตาม การจัดงานดังกล่าวได้มีการขาดหายไปในช่วงหนึ่งเนื่องจากไม่มีผู้สานต่อ ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมาจึงได้มีการรื้อฟื้นการจัดงานนี้ขึ้นมาใหม่โดยคณะกรรมการชุมชนชุดปัจจุบัน แต่ได้

ลดทอนกิจกรรมบางอย่างลงเพื่อความสะดวกในการค้าขายของแต่ละร้าน ภายในงานนี้จะจัดให้มีพิธีไหว้เจ้า การทำบุญ เลี้ยงพระ ตลอดจนมีการออกบัตรจัดโต๊ะจีนเลี้ยง รับประทานอาหารร่วมกันในช่วงกลางวัน บริเวณชอยกลาง การเข้าร่วมงานนี้มีได้มีเฉพาะในกลุ่มชาวจีนเท่านั้น หากแต่ชาวจีนเพียงส่วนหนึ่งที่ศรัทธาและเชื่อก็เข้ามาร่วมงานในครั้งนี้นี้ด้วย

- ความสัมพันธ์แบบผิวเผิน

เนื่องจากในบริเวณพื้นที่มีผู้คนมากหน้าหลายตาและมีการหมุนเวียนเข้าออกของผู้คนอย่างต่อเนื่อง และในขณะเดียวกันกิจกรรมการค้าของแต่ละคนที่มีการติดต่อค้าขายตลอดทั้งวัน จึงทำให้ผู้คนบางส่วนมิได้มีการไปมาหาสู่กัน เช่น จากการสัมภาษณ์บางร้านกล่าวถึงบรรยากาศของการใช้ชีวิตในแต่ละวันว่า ช่วงประมาณ 8 – 9 โมงก็จะตื่นขึ้นมาเปิดร้านพอดกเย็นประมาณ 5 โมง ก็ปิดร้านขึ้นชั้นสองนอน เป็นกิจวัตร หรือบางคนก็อาศัยอยู่ภายนอกพื้นที่ก็เข้ามาเปิดร้านทำงานในช่วงเช้าพอดถึงตอนเย็นก็ปิดร้านเสร็จก็ออกไปอยู่ในแถบชานเมือง ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบางบ้านจึงมีน้อยมาก แต่ก็มิได้หมายความว่าผู้คนเหล่านี้จะไม่ได้รู้จักซึ่งกันและกัน ดังเช่นกรณีของ ลุงฮวด กล่าววว่า

“เวลาเราออกไปข้างนอก เราเจอก็รู้ว่าคนอยู่ในนี้ แต่ก็ได้แค่ยิ้มทักกัน ไม่ได้พูดคุยกันมาก ต่างคนต่างมีธุระ”(สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2549)

ป่าเกี่ยว กล่าววว่า

“รู้จักบ้างบางที่ซื้อผ้ากับเขา ไร่ที่เห็นหน้าตาก็มีคุย ก็รู้ว่าอยู่ชอยเดียวกับเรา แต่ซื้อจริงๆซื้อเต็มก็ไม่รู้”(สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

- ความสัมพันธ์แบบขัดแย้ง

การที่คนมาอยู่ร่วมกันมากๆย่อมจะมีปัญหาเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เช่นเดียวกันภายในพื้นที่ย่อมจะมีความขัดแย้งระหว่างเพื่อนบ้านเสมอ แต่อย่างไรก็ตามความขัดแย้งนี้มิได้พัฒนาหรือมีระดับที่รุนแรงจนนำไปสู่ความแตกแยก ความขัดแย้งที่ปรากฏส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องปัญหาในทางกายภาพเล็กๆน้อยๆ โดยทั่วไปเนื่องจากพื้นที่คับแคบ เช่น ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการจัดรถยนต์ภายในพื้นที่ เช่น รถบางคันจอดเลยเขตบ้าน รถบางคันจอดแล้วทำให้คันอื่นไม่สามารถออกได้ จอดขวางทาง ปัญหาเรื่องขยะมูลฝอยที่เป็นวัสดุหีบห่อเศษกระดาษ อาหารที่บางบ้านมิได้จัดเก็บให้เป็นระเบียบปล่อยให้มาเลอะอีกบ้าน เป็นต้น

ปัญหาความขัดแย้งนี้จะแสดงออกมาในรูปของการบ่น หรือการพูดจา สนทนาให้เพื่อนบ้านที่รู้จักกันได้ทราบ เพื่อหวังในทางอ้อมที่จะช่วยให้เพื่อนบ้านคนนั้นๆ ช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นให้ ด้วยการไปบอกกับผู้ก่อปัญหา หรือบางรายมีการไปพูดกันตรงๆ เพื่อทำความเข้าใจและ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ดังกรณีของป้าเกี้ยว กล่าวว่

“จอตรดแบบวันคู่วันคี่ จอดคนละฝั่งสลับกัน ถ้าเราโกรธกับเขาก็มีปัญห
ต่างคนก็มีรถของตัวเอง ที่มันไม่พอ คือ มันไม่มีใครยอมให้จอดฝั่งเดียว ก็ไม่มี
ใครยอมทำตามกฎ” (สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

ป้ากิม อายุ 58 ปี เจ้าของร้านขายผ้า กล่าวว่

“พวกคนงานพอเลิกงานเสร็จปิดร้าน มันก็ซื้อของมานั่งกิน กินเสร็จก็ทิ้งไว้
หน้าบ้าน เอามาทิ้งหน้าบ้านเรา เราก็ไปบอกเจ้าของร้านเขา ว่าอย่าทำแบบนี้
มันสกปรกไปหมด” (สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2549)

- เพื่อนบ้านที่ไม่รู้จักมักคุ้นกัน

จากการผู้คนในพื้นที่ที่มีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงเข้าออกอยู่ตลอดเวลา อีกทั้งการที่
บางบ้านอยู่อยู่กับกิจกรรมการค้าของตนเองจนไม่มีเวลาที่จะปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านจึงทำให้
คนในพื้นที่บางส่วนไม่รู้จักกันเป็นธรรมดา ทั้งในกลุ่มของคนรุ่นเก่าที่อยู่มานาน ไม่คุ้นหน้าคุ้น
ตากับคนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ คนที่เข้ามาอยู่ใหม่ที่ไม่มีการผูกสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านที่อยู่มา
ก่อน ดังเช่นกรณีของลุงเทียน อายุ 72 ปี เจ้าของร้านขายอุปกรณ์ฮาร์ดแวร์ กล่าวว่

“ผมอยู่มานานเกือบจะ 50 ปี ในแถบบริเวณนี้ก็จริง แต่ถ้าเดินเข้าไปข้างใน
บ้างใครจะรู้จัก คนมันเข้าออกตลอด อย่างวันๆเอาแต่ขายของในบ้านเข้าเย็น
ไม่ได้สนใจกัน” (สัมภาษณ์ 16 มกราคม 2550)

ป้าจู้ กล่าวว่

“แต่จะรู้จักจริงๆก็หมายความว่า คือ อยู่มานานแล้วก็รู้จัก ปัจจุบันเปลี่ยนไป
เปลี่ยนมา เราก็ไม่รู้ บางคนก็รู้จักหน้าแต่ไม่รู้จักชื่อ ตั้งแต่เปลี่ยนมาขายผ้าไม่
รู้เลย พวกแขกบางทีก็ไม่รู้ ซอยเรามีตั้งสองร้อยกว่าห้อง ขายผ้าก็เข้าไปร้อย
กว่าร้านแล้ว” (สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

ป่าเกี่ยว กล่าวว่

“สมัยก่อนรู้จักหมด สมัยนั้นเด็กๆ รู้จักกันหมด ซอย 1 2 3 คนนั้น คนนี้ชื่ออะไร สมัยปัจจุบันไม่รู้เพราะว่าไม่ค่อยได้สังสรรค์ บางทีมีคนมาถามหาบ้านเรายังไม่รู้เลย ไปหาเองเถอะ มันขายผ้าหมด บางทียี่ห้อมันเยอะเรายังซี้เกียจดูเลย” (สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

2) กลุ่มธุรกิจการค้าผ้าทอ เนื่องจากพื้นที่ในบริเวณย่านเลื่อนฤทธิ์ ต่อเนื่องไปยังตัวตลาดลำเพ็งและลึกเข้าไปทางตอนในของถนนมหาจักรเป็นแหล่งศูนย์รวมของกิจการผ้าผ้วทอที่ใหญ่แห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ดังนั้นกลุ่มผู้ค้าเหล่านี้ย่อมจะมีเครือข่ายของผู้ผลิตหรือผู้ค้าติดต่อกัน เห็นได้ชัดเจนจากการจัดตั้งสมาคมผู้ค้าสิ่งทอที่เป็นองค์การอย่างเป็นทางการในการช่วยให้คำแนะนำต่างๆเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการค้าผ้าทอในย่านนี้ โดยในตัวพื้นที่เองที่มีการกระจุกตัวของการค้าผ้าผ้วทอทางตอนในของพื้นที่เป็นจำนวนมาก ร้านค้าส่วนหนึ่งก็เป็นสมาชิกสมาคมนี้ด้วย จึงมีแจ้งถึงสถานการณ์ทางตลาดมายังแต่ละร้านว่ามีทิศทางการค้าอย่างไรการติดต่อในลักษณะดังกล่าวถือได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ทางธุรกิจระหว่างพื้นที่ และในขณะเดียวกันภายในพื้นที่กลุ่มร้านค้ากันเองก็มีความสัมพันธ์ทางการค้าทั้งในทางที่เอื้อประโยชน์ต่อกันและแข่งขันกันในการการค้า โดยปรากฏให้เห็นได้จากหลายกรณี

กรณีที่เอื้อประโยชน์ต่อกัน อาทิ การไถ่ถามถึงกิจกรรมการค้าของแต่ละร้าน มีการบอกถึงความน่าเชื่อถือของลูกค้าแต่ละราย ดังเช่น ลุงจง กล่าวว่

“อย่างร้านที่ขายเหมือนกันต่างคนต่างถามเขาก็บอก เช่น ลูกค้านี้ดีไม่ตีเช็คแดงไม่แดงก็จะช่วยกันบอก ประวัติดีไหม ลูกค้านี้ คนนั้นเป็นยังไง ชอบต่อราคา หรือจ่ายช้าจ่ายเร็ว อะไรอย่างเนี้ย” (สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2549)

หรือ ในกรณีขายสินค้าผ้าที่เป็นประเภทเดียวกัน ดังเช่น ลุงกี กล่าวว่

“เขาขายได้เลย ผมขายอีกได้ไหม เขาขายผมก็ขายอะไรอย่างเนี้ย” “ราคาสินค้าช่วงไหนดี ราคาขึ้น-ลง เป็นยังไงบ้าง ” (สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2549)

บางกรณีที่มีการยืมหรือขอซื้อสินค้าจากร้านอื่นมาก่อนในกรณีที่สินค้าที่ตนเองมีอยู่มีจำนวนไม่เพียงพอต่อความต้องการของลูกค้า เช่น ลุงโอ กล่าวว่

“ไปโวไปโวมา ผมไม่มีสีนี้ก็ไปไปโวสี เราขาดตัวนี้ ผ้าชนิดเดียวกันก็ไปไปโว สีเขา อาจจะทำให้กำไรเขานิดหน่อย เราก็ส่งลูกค้าได้” (สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

และกรณีที่ร้านค้าผ้าส่ง เป็นแหล่งวัตถุดิบให้กับคนที่ขายสินค้าประเภทอื่นๆในพื้นที่ ด้วยกันเอง เช่น ร้านตัดเสื้อโหล กางเกง ซึ่งมีการซื้อผ้าม้วนจากร้านค้าที่มีให้เลือกมากมาย อีกทั้งยังมีความสนิทสนมและรู้จักกันสำหรับลูกค้าที่ซื้อขายกันมาประจำเป็นอย่างดี

ในกรณีที่มีการแข่งขันกันระหว่างร้าน เช่น ลุงโอ กล่าวว่า

“มีขัดแย้ง แข่งกันเรื่องราคาต่อราคากัน ถ้าเขาคุ้มกับต้นทุนของเขาเปล่า ก็ขายไป บางทีแย่งกันก็มี อันนี้มันอยู่ที่ชั้นเชิงของเราของเขาด้วย” (สัมภาษณ์ 6 กุมภาพันธ์ 2550)

ลุงเทียน เล่าว่า

“อันนี้ก็อยู่ที่แต่ละร้าน เขามีเพื่อนฝูงที่ค้าขายกันอยู่ เขาก็บอกกันว่า ร้านไหน เป็นอย่างไร ราคา แพง ไม่แพง คุณภาพ บริการเป็นอย่างไร ลูกค้าก็จะรู้” (สัมภาษณ์ 16 มกราคม 2550)

3) กลุ่มของพนักงาน ลูกจ้างของแต่ละร้าน กลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นอีกกลุ่มที่สำคัญและเป็นเอกลักษณ์ของย่านนี้รวมทั้งพื้นที่ตลาดสำเพ็งและย่านการค้าต่างๆในเขตสัมพันธวงศ์ ทั้งหมดอีกกลุ่มหนึ่งด้วย โดยเกือบทั้งหมดจะเป็นกลุ่มคนอีสานที่ย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ จากการสอบถามลูกจ้างส่วนใหญ่จะอยู่ในหมู่บ้าน หรือเป็นเพื่อนบ้านสนิทใกล้ เคียงกัน จังหวัดเดียวกันชักชวนกันมาทำงานในพื้นที่ สัญลักษณ์ประจำกลุ่มที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ การสื่อสารด้วยภาษาท้องถิ่น และวัฒนธรรมการรับประทานอาหารโดยเฉพาะ ส้มตำ ข้าวเหนียว ไก่ย่าง ซึ่งก็มีร้านค้าจำหน่ายอาหารประเภทนี้ที่ตั้งอยู่ภายในตัวพื้นที่บริเวณ ซอยเลื่อนฤทธิ์ 3 และมีรถเข็นเข้ามาขายในพื้นที่ สามารถที่จะเห็นบรรยากาศของการจับกลุ่ม ย่อยๆพูดคุยกันตามความสัมพันธ์ของคนกลุ่มนี้ได้ในเวลาพักกลางวันและช่วงหลังเลิกงาน

สรุปท้ายบท

พื้นที่ย่านเลื้อนฤทธิมีพัฒนาการมาอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา โดยแต่เดิมเป็นที่อยู่ของกลุ่มขุนนาง ข้าราชการ และต่อมาได้เปลี่ยนมาอยู่ในการถือครองของกรมพระคลังข้างที่ บริเวณดังกล่าวได้รับการพัฒนาจากรัฐหลายด้านเนื่องจากการขยายตัวของตลาดสำเพ็งที่มีความแออัดมากจึงทำให้มีการตัดถนนโดยรอบ และการสร้างตึกแถวให้เช่า ทำให้มีบรรดากลุ่มคนมากมายเข้ามาอยู่พำนักอาศัย ช่วงแรกๆ ในพื้นที่ที่มีการเข้ามาค้าขายเล็กๆน้อยๆของผู้เช่ารายย่อย เป็นจุดแวะพักค้างแรมของผู้ที่มาซื้อสินค้าในตลาดสำเพ็ง และมีธุรกิจหอนางโลม รวมทั้งยังมีอุตสาหกรรมครัวเรือนการตัดเย็บเสื้อผ้าของชาวจีน ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่เกิดขึ้น ในเวลาต่อมาได้มีการทยอยย้ายออกของผู้เช่าที่อาศัยอยู่เดิมโดยเฉพาะในกลุ่มของผู้ที่ประกอบธุรกิจตัดเย็บเสื้อผ้า เนื่องจากการเกิดขึ้นของแหล่งค้าเสื้อผ้าสำเร็จรูปในย่านอื่นๆ และการขยายกิจการของแต่ละร้าน ส่วนกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ใหม่คือ กลุ่มพ่อค้าคนกลางชาวจีนและอินเดียที่มีความสามารถในการทำธุรกิจค้าผ้าทอ ซึ่งขยับขยายตัวมาจากพื้นที่ทางตอนในของตลาดสำเพ็ง พาหุรัด และที่อื่นๆ โดยเข้ามาอย่างต่อเนื่อง

ย่านเลื้อนฤทธิในปัจจุบันจึงกลายเป็นแหล่งค้าส่งและปลีกผ้าที่ใหญ่แห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ มีองค์ประกอบทางกายภาพไม่ว่าจะเป็นที่ตั้งซึ่งมีศักยภาพทางธุรกิจ คือ มีย่านการค้าตั้งอยู่โดยรอบ อาทิ สำเพ็ง พาหุรัด สะพานหัน คลองถม ราชวงศ์ ซึ่งย่านเหล่านี้มีถนนตรอก ซอก ซอยเชื่อมโยงกันอย่างทั่วถึงจึงทำให้ง่ายต่อการเข้าถึงพื้นที่และสะดวกต่อความต้องการซื้อสินค้าระหว่างพื้นที่ เป็นพื้นที่ดึงดูดผู้คนหลายกลุ่มเข้ามาแวะเวียนเกี่ยวข้องกับผู้ที่มิเป้าหมายโดยตรงต่อพื้นที่ เช่น กลุ่มพ่อค้า ลูกค้า ลูกจ้าง กลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มหาบเร่แผงลอย กลุ่มผู้คนที่สัญจรไปมา ที่มีอยู่พลุกพล่านตลอดทั้งวัน นอกจากนี้ภายในพื้นที่ยังมีกลุ่มทางสังคมหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเพื่อนบ้านซึ่งมีรูปแบบความสัมพันธ์ค่อนข้างหลากหลาย กลุ่มพ่อค้าผ้าที่มีทั้งเอื้อประโยชน์และแข่งขันกัน กลุ่มลูกจ้างชาวอีสาน ซึ่งกลุ่มคนทั้งหมดต่างใช้พื้นที่แห่งนี้เพื่อการดำรงชีวิตทางสังคม เศรษฐกิจมาอย่างต่อเนื่อง

พัฒนาการของย่าน จึงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพื้นที่ที่มีต่อกลุ่มผู้คนมากมาย หลายกลุ่มซึ่งได้ใช้พื้นที่เพื่อการอยู่อาศัย ประกอบอาชีพ สร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตมาอย่างต่อเนื่อง ด้วยนัยดังกล่าวจึงได้ทำให้บุคคลกลุ่มอื่นที่อยู่ภายนอก คาดหวังที่จะมาใช้ประโยชน์จากพื้นที่แห่งนี้ด้วย ดังจะได้กล่าวในบทต่อไป